

Razvoj destinacija kulturnog i književnog turizma - primjer Mošćeničke Drage

Staraj, Rikardo

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:711381>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-05**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA „DR. MIJO MIRKOVIĆ“
DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ KULTURA I TURIZAM

RIKARDO STARAJ

**RAZVOJ DESTINACIJA KULTURNOG I KNJIŽEVNOG TURIZMA
– PRIMJER MOŠĆENIČKE DRAGE
DEVELOPMENT OF CULTURAL AND LITERARY TOURISM DESTINATIONS –
THE EXAMPLE OF MOŠĆENIČKA DRAGA**

DIPLOMSKI RAD

Pula, ožujak 2024.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA „DR. MIJO MIRKOVIĆ“
DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ KULTURA I TURIZAM

RIKARDO STARAJ

**RAZVOJ DESTINACIJA KULTURNOG I KNJIŽEVNOG TURIZMA
– PRIMJER MOŠĆENIČKE DRAGE
DEVELOPMENT OF CULTURAL AND LITERARY TOURISM DESTINATIONS –
THE EXAMPLE OF MOŠĆENIČKA DRAGA**

DIPLOMSKI RAD

JMBAG: 0303086492, izvanredni student

STUDIJSKI SMJER: Diplomski sveučilišni studij Kultura i turizam

KOLEGIJ: Putopisna književnost

ZNANSTVENO PODRUČJE: Interdisciplinarne znanosti

MENTORICA: izv.prof.dr.sc. Nataša Urošević

Pula, ožujak 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Rikardo Staraj, kandidat za magistra Kulture i turizma, ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljeni način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

Rikardo Staraj

U Puli, travanj 2024.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, Rikardo Staraj, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj Diplomski rad pod nazivom RAZVOJ DESTINACIJA KULTURNOG I KNJIŽEVNOG TURIZMA – PRIMJER MOŠĆENIČKE DRAGE / DEVELOPMENT OF CULTURAL AND LITERARY TOURISM DESTINATIONS – THE EXAMPLE OF MOŠĆENIČKA DRAGA koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Student

Rikardo Staraj

U Puli, travanj 2024.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1. MOTIV I POSTUPAK ISTRAŽIVANJA	3
1.1. Predmet istraživanja	3
1.2. Metode istraživanja.....	4
1.3. Cilj rada	4
1.4. Svrha rada	4
1.5. Razrada strukture rada	5
2. KULTURNI TURIZAM – TURIZAM POSEBNIH INTERESA	6
2.1. Novi trendovi u turizmu	6
2.2. Kulturne i kreativne industrije.....	8
2.3. Kulturni turizam kao oblik turizma posebnih interesa	8
2.4. Prednosti kulturnog turizma	10
2.5. Karakteristike i motivacije kulturnih turista.....	11
3. KNJIŽEVNI TURIZAM – VRSTA KULTURNOG TURIZMA.....	13
3.1. Književni turizam	13
3.2. Vrste književnog turizma.....	13
3.3. Književne manifestacije	14
3.4. Književnost kao atrakcija	16
3.5. Profili turista u književnom turizmu.....	17
4. RAZVOJ DESTINACIJA KNJIŽEVNOG TURIZMA.....	20
4.1. Razvoj destinacija književnog turizma kroz povijest.....	20
4.2. Primjeri književnog turizma u svijetu	21
4.3. Primjeri književnog turizma u Hrvatskoj	25
4.4. Lječilišni turizam kao književni turizam	28
5. STUDIJA SLUČAJA – OPĆINA MOŠĆENIČKA DRAGA.....	31
5.1. Kulturni i književni turizam Općine Mošćenička Draga.....	31

5.1.1. Povijest kao temelj književnih atrakcija destinacije	32
5.1.2. Živi prostori kušanja književne baštine.....	33
5.1.3. Ekomuzej i književne atrakcije	34
5.1.4. Tri književnika ispod Učke	35
5.1.5. Književno - povijesne rute i festivali	41
5.1.6. Ostale književne manifestacije	46
5.2. Književno – povijesna komponenta	47
5.2.1 Interpretacijski centar Eugen Kumičić u Brseču.....	48
5.2.2. Interpretacijski centar Etnografska zbirka Mošćenice	48
5.2.3. Interpretacijski centar Trebišće – Perun.....	50
5.2.4. Interpretacijski centar Viktor Car Emin u Kraju	51
6. PLANOVI RAZVOJA KULTURNOG I KNJIŽEVNOG TURIZMA OPĆINE	
MOŠĆENIČKA DRAGA	52
6.1. SWOT analiza.....	52
6.2. Književnici kao atrakcijska osnova kulturnog turizma	56
6.3. Doprinos turizmu destinacije.....	57
6.4. Važnost: lokalna, regionalna, međunarodna.....	58
6.5. Promocija i marketing	59
6.6. Imidž i brend destinacije.....	60
6.7. Ciljevi	61
6.8. Rezultati.....	62
ZAKLJUČAK	63
LITERATURA.....	67
POPIS SLIKA.....	73

UVOD

U ovom radu naglasak je na književnom turizmu Općine Mošćenička Draga. Studija slučaja prikazat će novi književno - turistički proizvod koji doprinosi destinaciji kroz strategiju razvoja cjelogodišnjeg turizma. Rad se bavi kulturnom i tradicijskom osnovom Općine Mošćenička Draga kao temeljnim elementima održivog turizma i posebnih oblika turizma ove destinacije.

U prvom dijelu rada navedene su metode istraživanja, svrha i struktura rada, te nastavno, u drugom i trećem poglavlju, opći pojmovi kulturnog i književnog turizma kod nas i u svijetu. Zatim slijede trendovi kulturnog i književnog turizma, književne manifestacije, profili turista i posjetitelja kojima su kultura i književnost motivi putovanja, te prednosti književnog turizma kao atrakcijske osnove destinacije i njegov očekivani pozitivni odjek u turističkom spektru ponude.

U četvrtom poglavlju rada riječ je o razvoju književnog turizma kod nas i u svijetu, a tu su i primjeri lječilišnog turizma koji sadrži sve komponente književnog turizma s obzirom na povijesnu činjenicu da su lječilišta bila poznata „okupljališta“ književnika i glazbenika.

Za studiju slučaja poslužila je turistička destinacija Mošćenička Draga. Prvi dio posvećen je povijesnoj osnovi i nastanku književnog turizma na primjerima života i djela trojice književnika (Viktor Car Emin, Eugen Kumičić, Rikard Katalinić *Jeretov*), razvoju književnog turizma kroz osmišljene tematske rute i festivale te analizi djelovanja Ekomuzeja Mošćenička Draga kao krovne institucije (udruge) zadužene za kulturni razvoj općine.

Drugi dio studije slučaja zauzima književno – povijesna analiza kroz četiri interpretacijska centra povezana sa književnom baštinom, a to su stari gradovi Mošćenice (Zakon i Statut) i Brseč (Eugen Kumičić), Kraj (Viktor Car Emin) i Trebišće (staroslavensko selo) u kojem se kroz interpretaciju i umjetnička kazivanja predstavlja staroslavenska mitologija, jezik i tradicija.

U petom i posljednjom poglavlju, u kojem se spominje razvoj kulturnog i književnog turizma Općine Mošćenička Draga, nalazi se SWOT analiza, atrakcijska osnova kroz živote i djela književnika, doprinos turizmu destinacije, promocija i marketing, imidž i brend književne scene te ciljevi i rezultati ove vrste selektivnog turizma.

Zaključak sumira sve istraženo na ovom području i analizira, odnosno dokazuje kako kulturni i književni turizam imaju budućnost jer su orijentirani na posebne oblike turizma, cjelogodišnji turizam usmjeren na turiste bolje platežne moći i visoke svijesti o kulturi, umjetnosti i ekologiji u smislu održivog razvoja.

Metode korištene za ovo istraživanje su studija slučaja, metoda analize i sinteze, deskripcije i komparacije. Metodom deskripcije i komparacije prikazana je prošlost, sadašnjost i budućnost kulturnog i književnog turizma Općine Mošćenička Draga. Metodom sinteze dotaknut je pregled ove općine kao cjeline da bi se istakle glavne karakteristike i kulturni resursi destinacije. Metodom analize može se zaključiti kako je područje Mošćeničke Drage jedinstveno u svojoj osebnosti, no isto se tako može primijeniti i na ostale destinacije Liburnije koje dijele sličnu književnu sudbinu gotovo istih književnika koji su živjeli na području Opatijske rivijere.

Cilj rada je prikazati Općinu Mošćenička Draga kao primjer kulturnog turizma Opatijske rivijere. Njena temeljna snaga ogleda se u kulturnim resursima bogate povijesti, novim turističkim proizvodima kroz nišu kulture i književnosti, spoju prošlosti i budućnosti, manifestacijama, atrakcijama, te novim kulturnim trendovima u turizmu.

Za navedeno istraživanje koristila se znanstvena i stručna literatura, internet izvori, turistički i kulturni portali, stranice Ministarstva kulture i turizma, turističkih zajednica, studije akcijskih i strateških planova, te planovi razvoja. Literatura je navedena na kraju rada.

Slika 1: *Škropionica za blagoslovljenu vodu
s otisnutom glagoljicom– crkvice Sv. Petra u M. Dragi*

Izvor: Arhiva Turističke zajednice Općine M. Draga

1. MOTIV I POSTUPAK ISTRAŽIVANJA

Motiv istraživanja za ovaj rad nalazi se u bogatoj kulturnoj i književnoj baštini Općine Mošćenička Draga. Autor rada motiviran je raznolikošću kulturne i umjetničke osnove spomenutog područja, posebice književnim resursima koji se ogledaju u djelima i životima trojice književnika koji su živjeli i djelovali na obali Liburnije, od kojih su dvojica od njih blisko surađivali. Književnici su predmet istraživanja u ovom radu, njihove rodne kuće ili lokacije na kojima su djelovali postale su interpretacijski centri ili muzeji, za njih se vežu i brojne manifestacije koje privlače turiste izvan glavne turističke sezone i na neki način kreiraju selektivni pristup turizmu destinacije. Sam postupak istraživanja krenuo je od identificiranja književnih potencijala Općine Mošćenička Draga, metoda istraživanja nalazi se u opširnoj literaturi vezanoj za spomenute pisce pomoću koje se metodološki i kronološki krenulo u produbljivanje ove teme. Cilj rada je dakako potvrditi hipotezu da je djelovanje ovih književnika u suvremenom kontekstu i vremenu poslužilo za kreiranje identiteta zajednice u kulturnom turizmu. Svrha rada je detaljno objasniti i dokazati smisao književnog turizma u spektru turističke ponude, te zaključno, rad je strukturiran po klasičnom modelu: uvod rada, opći teorijski pojmovi te studija slučaja koja je zapravo „živi primjer“ onoga što rad tematski i predstavlja. U zaključku rada može se iščitati povezanost kulturne, književne i povijesne osnove Općine Mošćenička Draga sa suvremenim turizmom današnjice i njegova iskoristivost u životu i gospodarstvu destinacije.

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je razvoj destinacija kulturnog i književnog turizma na primjeru Općine Mošćenička Draga. Kako bi došli do samog predmeta istraživanja, potrebno je postaviti određene kulturne i povijesne osnove na temelju kojih možemo pokrenuti istraživanje te uključiti institucije u kulturi pomoću kojih otkrivamo značaj književnog turizma ove destinacije. U Općini Mošćenička Draga razvoj kulturnog turizma usmjeren je na zaštitu i očuvanje prirodne i kulturne baštine, njezinu turističku revalorizaciju i komercijalizaciju.¹

¹ PUR (2015.) *Strategija razvoja Općine M. Draga*, Općina M. Draga, str. 14.

U tu svrhu 2012. godine osnovan je Ekomuzej Mošćenička Draga čiji je cilj, između ostalog, razvoj turističke destinacije. U tom kontekstu su Eugen Kumičić, Rikard Katalinić *Jeretov* i Viktor Car Emin, kao segmenti lokalne, regionalne i nacionalne književne baštine, bitni resursi u razvoju turističkih sadržaja i ponude te „baštinska uporišta“ Ekomuzeja Mošćenička Draga. Djelovanje društvenih aktera unutar destinacije Mošćeničke Drage od posebnog je značaja za strateški razvoj kulturnog turizma i za daljnji razvoj Ekomuzeja Mošćenička Draga.²

1.2. Metode istraživanja

Za potrebe pisanja ovog rada korištena je stručna i druga literatura vezana za navedeno područje, posebice službeni dokumenti koji sadrže sve potrebne analize, povijesne podatke i druge informacije korisne za kreiranje ovog rada. U velikom je opsegu korištena literatura koja je bazirana na životu i radu trojice književnika koji su obilježili književnu scenu Općine Mošćenička Draga. Njihovi životi, djelovanje i doprinos lokalnoj i regionalnoj književnosti zapravo su postali atrakcijska osnova kulturnog turizma destinacije. Osim knjiga i zbornika, korišteni su i izvori sa raznih internetskih stranica. U radu se u velikoj mjeri pristupilo metodi analize i sinteze, deskripcije, te studije slučaja.

1.3. Cilj rada

Cilj ovog rada je potvrditi i dokazati hipotezu: Kulturna i književna baština Općine Mošćenička Draga kroz život i djelo Eugena Kumičića, Viktora Cara Emina i Rikarda Katalinića *Jeretova*, kulturna je i tradicijska poveznica stanovnika sa bogatom književnom poviješću, svojevrsna atrakcijska osnova u kulturnom turizmu te snažni pečat identiteta ovog područja.

1.4. Svrha rada

Svrha rada je detaljno objasniti književnu baštinu Općine Mošćenička Draga, prikazati je kroz nišu posebnih oblika turizma, kao atrakcijsku osnovu kulturnog turizma, dokazati na

² PUR (2015.) *Strategija razvoja Općine M. Draga*, Općina M. Draga, str. 17.

„živim“ primjerima da je kulturni i književni turizam zapravo budućnost opstanka turizma destinacije i funkcionalnost cjelogodišnjeg turizma. Također, u svrhu rada spada i spoznaja o važnosti kulturnog turizma u današnjim suvremenim turističkim trendovima te programska iskoristivost povijesti i važnih povijesnih osoba u cilju što bolje prezentacije baštine i njenih resursa u turističkoj ponudi.

1.5. Razrada strukture rada

Rad je prikazan kroz nekoliko poglavlja. Većina poglavlja analizira navedenu temu dok ostala pripadaju uvodu i zaključku. Osim općenitih pojmova i definicija, rad se uglavnom bazira na aktualnim književnim i kulturnim atrakcijama koje predstavljaju ovu destinaciju. Sama srž rada navodi primjere u praksi, dionike i institucije koje koriste i upravljaju spomenutim atrakcijama. U studiji slučaja navedeni su primjeri književnih atrakcija kroz život i djelo trojice književnika, način korištenja i njihova primjena u turizmu ove općine. U središnjem dijelu rada navedeni su primjeri književnog turizma u svijetu, dok se u nastavku kroz studiju slučaja može proniknuti dublje u analizu književne baštine Općine Mošćenička Draga, kroz interpretacijske centre i institucije koje se zalažu da povijesne činjenice i životi književnika budu osnova i temelj za kreiranje kvalitetne atrakcijske osnove. Prema kraju rada nalaze se planovi razvoja kulturnog i književnog turizma, SWOT analiza, brendiranje i imidž destinacije te ciljevi i rezultati koji se očekuju. Zaključak je sukus ovog rada kroz primjer Općine Mošćenička Draga koja se specifičnošću svojih kulturnih i književnih atrakcija razlikuje od ostalih turističkih općina.

Slika 2: *Grb Općine - Sv. Andrija Apostol*

Izvor: Općina Mošćenička Draga

2. KULTURNI TURIZAM – TURIZAM POSEBNIH INTERESA

Kulturni turizam dobiva sve više na važnosti. To nije više samo more i sunčanje, već doživljaj, edukacija, stil života, novi način upoznavanja drugih gradova i zemalja. Kulturni turizam temelji se na sljedećim sastavnicama: istraživanje, samospoznaja, inspiracija, kreativnost, doživljaj. Definicija kulturnog turizma glasi: *To je specifični oblik turizma koji podrazumijeva posjete turista izvan njihovog stalnog mjesta boravka, a motivirani su interesom za kulturu, povijest, umjetnost, tradiciju ili identitet neke destinacije.*³ Takva vrsta turista poseže za autohtonim, jedinstvenim, izvornim i kreativnim. I u načelu takve destinacije traži. Turisti kulturnog turizma traže doživljaj kroz izvorni susret s lokalnom kulturom, umjetnošću, poviješću, gastronomijom, tradicijom, itd. Sunce i plaže postaju iscrpljeni sadržaji, turisti se okreću baštini, outdoor aktivnostima, kulturnim i povijesnim spoznajama. To postaje protuteža masovnom turizmu, ponuda i potražnja sve se više okreću kulturnom turizmu. Kultura i umjetnost dobro se i prodaju, stoga ovaj specifični pristup turizmu daje i dobre financijske rezultate, a zbog relativno osviještenih, dobro informiranih i educiranih posjetitelja, destinacija ne pati, resursi ostaju predmet razgledavanja, a veći dio prihoda namijenjen je za njihovu obnovu i održavanje.

2.1. Novi trendovi u turizmu

Novi trendovi u turizmu današnjice idu paralelno s obnovljivim izvorima energije i ekološkom svijesti ljudi. Ekonomski i gospodarski razvoj mora biti strogo kontroliran kako bi se resursi zemlje što manje koristili te upotrijebili kroz obnovljive izvore energije u cilju zaštite okoliša. Zajedno sa time razvija se i turizam, točnije, odvija se transformacija turizma koja leži upravo na ovim osnovama – zaštiti okoliša i korištenju obnovljivih izvora energije. U tom smislu, masovni i potrošački turizam gubi na svojoj važnosti, a na scenu dolazi onaj posebnih interesa u koji spadaju prirodna, kulturna i atrakcijska osnova. Aktivni odmor u prirodi, suživot turista i lokalne zajednice, sport i rekreacija, umjetnost i kultura, traže kvalitetnog turista koji poštuje mjesto koje posjećuje, ponaša se u skladu s običajima lokalne zajednice i načinom života, te pristupa turističkoj ponudi određene destinacije ekološki osviješteno. Trendovi zdravstvenog, pustolovnog i sportskog turizma sve su više prisutni zbog aktualne pandemije

³ Min.turizma i sporta: *Kulturni turizam*
<https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/muzeji-t-1.pdf> (pristup 25.11.2023.)

koja je turizam preusmjerila prema individualnim iskustvima, doživljaju destinacije u manjim grupama i sl. Održivi razvoj destinacije ovisi upravo u pravovremenoj transformaciji turizma sukladno aktualnim kretanjima društva općenito.

Novi turizam čine novi trendovi u turizmu. Masovni prelazi u selektivne, posebne oblike turizma. Održivi razvoj turizma podrazumijeva upravo posebne oblike turizma, odnosno one vrste koje mogu održati destinaciju i biti prisutni kroz cijelu godinu. Važni dionici „novog turizma“ su ljudi, lokalna zajednica, svakodnevni život zajednice u funkciji turističke ponude. Lokalno i tradicionalno je održivo, novi trendovi leže na tim osnovama. Turist današnjice traži autohtono, kulturno, originalno i prirodno. Sve se više okreće prirodnoj osnovi i njenim atrakcijama, posebice u epidemijaska vremena kada se dogodio potpuni zaokret u poimanju turizma. Turizam je dobio novu dimenziju, postao je prihvatljiviji za društvo, za posjetitelje, za gospodarstvo destinacije. Novi turizam se na neki način vratio izvornim načelima, jednostavnijim i dostupnijim trendovima koji svoje ishodište traže upravo u kulturi, sportu, prirodi i zdravlju.

Ako gost ne osjeti tradicionalno u smislu autentičnosti, doživljaj je izgubljen (nenadoknadiv). Dakle, turizam stavlja posjetitelja u status participijenta gdje se sa aspekta ponašanja i doživljaja prožima novo i tradicionalno. Trendovi se u međunarodnom turizmu označavaju kao suvremeni, te u svojim modalitetima moderni i novi stoga što se isti više ne promatra samo kao masovni turistički pokret (koji je zadržao svoj kontinuitet) već kroz selektivnost ponuda (polarizacija turističkih ukusa, želja, motiva, iskušenja, afiniteta). Potiče se razvoj kreativnosti i novih turistička iskustva kroz dodane vrijednosti, te minimiziranje razlika povijesnih događaja i turističkih doživljaja.⁴

Suvremeni potrošači danas puno više pažnje poklanjaju iskustvima i uspomenama, što sve više naglašava potrebu za inovativnim razvojnim metodama usmjerenima prema potrebama individualnih potrošača, koji na svom raspolaganju imaju dovoljno novca, ali nemaju dovoljno vremena.⁵

⁴ Gržinić, J. (2018.) *Turizam i razvoj – rasprava o globalnim izazovima*, Sveučilište J. Dobrile u Puli, str.7.

⁵ Bevanda, V., Gržinić, J. (2014.) *Suvremeni trendovi u turizmu*, Sveučilište J. Dobrile u Puli, str. 21.

2.2. Kulturne i kreativne industrije

Pojam kulturna industrija korišten je prvi puta polovicom 20. stoljeća. Smisao ovog pojma je zapravo kritika na masovnu potrošnju, obrasce i standarde jer se došlo do zaključka da je to pogubno za izvornu i autentičnu kulturu i njene vrijednosti. Tako su kulturne industrije pomalo postale lokomotive razvoja kulture čemu je doprinijela i kulturna globalizacija.⁶

Najbliža definicija Mreže kreativnih gradova Hrvatske je inovativna skupina lokalne zajednice Udruga gradova i stručnih ljudi iz oblasti kulturnih i kreativnih industrija. Ta Mreža identificira i pozicionira kulturne, umjetničke i općenito kreativne vrijednosti, potiče umreženost i suradnju gradova i definira što pojedini grad čini posebnim kako bi stvorio određeni brend.⁷

Revitalizacija znači obnova, oživljavanje, novo rađanje, novi život, itd. U smislu kulture, bitno je usmjeriti energiju i sredstva oživljavanja kako bi se kulturnim resursima i nasljeđu dala prilika za novi život, novu namjenu, novi početak.⁸ Primjeri obnove i progresivnog usmjerenja kulturnog nasljeđa ogledaju se u propitivanju kako ono što je propalo i „izgubljeno“ vratiti životu, kako održati postojeće obnovljeno, kako s njim pametno i korisno upravljati. Važno je razmišljati suvremeno, kreativno, a da pritom ne izgubi svoju osnovnu funkciju kulturnog nasljeđa. Očuvanje i osuvremenjivanje ne leži samo u rukama ministarstva i kulturnih institucija, nego i lokalne zajednice i svih njenih dionika.⁹

2.3. Kulturni turizam kao oblik turizma posebnih interesa

Kulturni turizam je vrsta turizma u kojem su ciljevi turističkih posjeta muzeji, galerije, izložbe, koncerti, odnosno, to je vrsta turizma vezana za kulturnu i povijesnu baštinu. Kulturni turizam podrazumijeva putovanja koja uključuju posjete kulturnim atrakcijama, te doživljaje

⁶ Ekonomski institut (2015.) *Mapiranje kreativnih i kulturnih industrija u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, str. 23.

⁷ Kreativni gradovi Hrvatske: *O projektu*

<http://kreativnigradovi.net/kreativni-gradovi-hrvatske> (pristup 29.11.2023.)

⁸ Cib.uniri.hr: *Revitalizacija kulturne industrijske baštine*

<https://cib.uniri.hr/revitalizacija-kulturne-i-industrijske-bastine> (pristup 29.11.2023.)

⁹ Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (2017.) Znanstveni kolokvij: *Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa*, Knjižnica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, str.6-7.

tradicijskih i baštinskih manifestacija. Njegova je svrha otkrivanje spomenika i lokaliteta. Pozitivno utječe na destinaciju jer doprinosi održavanju i očuvanju spomenika i kulturno-povijesnih lokaliteta. Ovaj oblik turizma nalazi primjer u Italiji koja obiluje materijalnom kulturnom i umjetničkom baštinom. Takav tip turizma donosi benefite društvu jer prihodima obnavlja resurse i stvara ekonomske prednosti stanovništvu. Također pruža zabavno-edukativno iskustvo kao kombinaciju umjetnosti i povijesti sa prirodnim i društvenim potencijalima.

U turističkim destinacijama mora i sunca kulturni resursi pridonose kvaliteti cjelokupne ponude, nude duhovno blagostanje i trajno sjećanje na određenu destinaciju. Posjećivanje muzeja, odlazak na kazališne predstave ili folklorne priredbe, upotpunjuju doživljaj turista i omogućuju stvaranje potpunije slike o određenoj zemlji, regiji ili mjestu. Kultura je osnova turističkom proizvodu mnogih zemalja i glavni razlog zašto ih turisti posjećuju. Želja za upoznavanjem drugih kultura bila je motiv putovanjima još od grčkih i rimskih vremena.¹⁰ U početku su posebni oblici turizma proizveli slabe ekonomske učinke, no kroz godine se stvorio kvalitetan turist koji respektira lokalnu zajednicu, jezik i običaje i spreman je za tu izvornost izdvojiti svoj novac. I Općina M. Draga polako se približava selektivnim oblicima jer je strategijom posebnih oblika turizma stvorila jednu posve novu percepciju turističke destinacije stvarajući tako prepoznatljivost i brend. A sve to ponovo počiva na temeljnim ishodištima: povijesnim i prirodnim resursima.¹¹

¹⁰ Vrtiprah, V. (2006.) *Kulturni resursi kao činitelji turističke ponude u 21.st.*, Ekonomska misao i praksa, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, str. 279-296.

¹¹ Ratković, L.(2012.) *Ekomuzej Mošćenička Draga, Strateški plan*, Muze d.o.o., Zagreb, str.32.

Slika 3: *Scena iz književne predstave Pučkog teatra Perunika u prirodnom okruženju na Trebišću – M. Draga*

Izvor: Arhiva autora

2.4. Prednosti kulturnog turizma

Turist se više ne zadovoljava samo jednostavnim statističkim podacima ili muzejskim eksponatima. Kada je u gradu, on traga za novim iskustvima i doživljajima, a u selu, umjesto u hotelima, boravi u domaćinstvima gdje upoznaje stvarni život obitelji ili domaćinstva, kao i cijele lokalne sredine. Današnji turist želi učestvovati i uključiti se u stvarni život zajednice koju posjeti, da osjeti atmosferu, jer jedino tako može ponijeti doživljaj koji se pamti. Sunce, pijesak, more i planine postoje u mnogim državama svijeta. Međutim, osobitost turističke ponude svake države, regije ili lokalne zajednice je prepoznatljivi kulturni identitet. Na primjer; pored naših pojedinačnih spomenika kulture tu je i lokalni folklor, glazba, igra, običaji, vjerovanja, kultura odijevanja, prehrane i stanovanja, zanatstvo, poljoprivreda, prirodno bogatstvo, naša flora i fauna, etno sela, zavičajni i specijalizirani muzeji, ekomuzeji ili manifestacije.¹²

¹² Đukić - Dojčinović, V. (2005.) *Kulturni turizam - Menadžment i razvojne strategije*, Clio, Beograd, str 75.

Treba uzeti u obzir da turist želi doživjeti nešto novo i drugačije, nešto čega nema u njegovoj zemlji. Najatraktivnije vrijednosti jednog grada nisu djela inozemnih autora u muzejima, već galerije sa slikama domaćih slikara, tradicionalna arhitektura i atmosfera na ulicama gradova i sela koja se ne može naći na drugom mjestu u svijetu. Zato, kad turist dođe u Zagreb, Split ili Rijeku, neće otići u McDonald's, već će krenuti prema znamenitostima i specifičnostima jednog mjesta i tako najbolje upoznati lokalno stanovništvo i njegove običaje i identitet.¹³

2.5. Karakteristike i motivacije kulturnih turista

U kulturnom turizmu prevladavaju posjetitelji srednje i mlađe dobi, s nešto većim udjelom muškaraca. Posjetitelji muzeja i galerija nešto su stariji od prosjeka, dok na događanjima prevladavaju mlađi posjetitelji. Kulturni turisti su uglavnom fakultetski obrazovani ili sa završenom višom školom. Većina ima ukupna mjesečna primanja kućanstva u rasponu od 1000,00 do 3.000,00 eura. Posjetitelji muzeja i galerija imaju nešto više, a posjetitelji događanja nešto niže prihode od prosjeka. Među kulturnim turistima prevladavaju inozemni posjetitelji, a pojedinačno značajniju skupinu čine posjetitelji iz Italije, Njemačke, Francuske te Velike Britanije. Među domaćim, najbrojniji su posjetitelji iz matične ili okolnih županija. Kulturni turisti uglavnom noće u mjestu gdje se nalazi kulturna atrakcija ili održava događanje ili su izletnici, odnosno doputovali su iz mjesta stalnog boravka. Među inozemnim kulturnim turistima veći je udio onih u prvom posjetu Hrvatskoj u odnosu na ljetne stacionirane turiste u priobalnom dijelu Hrvatske.¹⁴

Turisti koje zanima kultura su obično putnici koji se dulje zadržavaju u destinaciji od ostalih, sudjeluju mnogo intenzivnije u aktivnostima i u načelu troše više. Veza između razine obrazovanja i interesa za kulturni turizam je velika, želja za spoznajama o drugim kulturama i narodima, interes za tradiciju, običaje i stilove povezana je sa spomenutim obrazovanjem. Kulturni turist je onaj koji dolazi na destinaciju radi atrakcije kulturne baštine, bilo da se radi

¹³ Đukić - Dojčinović, V. (2005.) *Kulturni turizam - Menadžment i razvojne strategije*, Clio, Beograd, str.76.

¹⁴ Iztg.hr: Institut za turizam, Katedra za turizam Ekonomskog fakulteta Zagreb i Institut za turizam: *Tomas - Kulturni turizam 2008*, <https://www.iztg.hr> (pristup 01.12.2023.)

*o materijalnoj ili nematerijalnoj baštini. On doživljava destinaciju i u njoj želi sudjelovati dok u njoj boravi, bez obzira na razlog i motiv koji ga je doveo na određenu destinaciju.*¹⁵

Današnji turisti kojima je kultura motiv i razlog putovanja, unaprijed su spremni i znaju kojoj vrsti kulturnog događaja ili atrakcije žele prisustvovati i u njoj sudjelovati. Takvi se turisti zapravo svrstavaju u turiste specifičnog kulturnog interesa. Nеспецифични kulturni turisti nisu konkretno usmjereni na određenu manifestaciju ili atrakciju, već kulturnu destinaciju doživljavaju na širi i općenitiji način. Onaj turist koji poima kulturnu destinaciju općenitije, u osnovi ima šire znanje o kulturi nego specifični turist, no specifični je usmjeren i na neki način „specijaliziran“ za određeni, u ovom radu književni događaj ili manifestaciju, pa mu je stoga glavna niša specifična atrakcija i ne zanima ga globalna slika kulturne destinacije.

Slika 4: Književna predstava „Kandalora“ u Mošćenicama temeljena na zapisima Mošćeničkog zakona/statuta iz 17.st.

Izvor: Arhiva Fotostudio Olivier Kumičić

¹⁵ Dujmović, M. (2014.) *Kultura turizma*, Pula, Tiskara Zelina d.d., str. 110.

3. KNJIŽEVNI TURIZAM – VRSTA KULTURNOG TURIZMA

Književni turizam je oblik kulturnog turizma gdje se vrednuje književna baština destinacije i interpretira kroz prisutnost turističke atrakcije. To je ujedno i vrsta kulturnog turizma. Iako se može definirati na mnoge načine, književni turizam uglavnom podrazumijeva vezu između pisaca i mjesta događaja njihovih života i djela. No u književni turizam također spadaju književni festivali, autorska gostovanja te promocije knjiga, tečajevi kreativnog pisanja, susreti sa književnicima, itd. Za književni turizam su vezane literarne manifestacije koje privlače interes velikog broja turista, a održavaju se u mjestima koja su izravno povezana s autorima, njihovim životima i djelima.¹⁶

3.1. Književni turizam

Književni ili literarni turizam okrenut je zaljubljenicima u pisanu riječ koji posjećuju mjesta u kojima su rođeni, živjeli ili stradali poznati književnici. Poznati književni gradovi su Pariz, Dublin, London, Lisabon, San Francisco, Rim, Sankt Petersburg i Edinburgh. Za književni turizam ne postoji formalna definicija nego opći navodi i općenite karakteristike koje su često iste ili slične sa kulturnim turizmom.¹⁷ D. T. Herbert književni turizam opisuje kao *mjesta povezana s piscima u njihovom stvarnom životu i ona mjesta koja su poslužila za smještanje radnje romana*. Turisti pronalaze zadovoljstvo u posjećivanju rodnih i pogrebnih mjesta, muzeja, književnih staza i drugih mjesta povezanih s autorima i njihovim književnim kreacijama.¹⁸

3.2. Vrste književnog turizma

Književni turizam ima brojne dimenzije. Ta vrsta turizma uglavnom se definira kao veza između pisaca i mjesta događaja njihovih romana. Vrste književnog turizma su navedene u uvodu ovog poglavlja, no ono što danas plijeni pažnju posjetitelja su književne manifestacije i festivali. Ti eventovi privlače pozornost velikog broja turista iz cijeloga svijeta, a održavaju se u

¹⁶ Cimerfraj.hr: *Književni turizam*
<https://www.cimerfraj.hr/knjizevni-turizam> (pristup 07.12.2023.)

¹⁷ Sciencedirect.com: *Literary places*
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160738300000487> (pristup 09.12.2023.)

¹⁸ Herbert, D. (2001.) *Literary places, tourism and the heritage experience*, *Annals of Tourism Research*, Volume 28, Issue 2, Elsevier Science Ltd., Swansea UK, str. 312-333.

mjestima koja su izravno povezana s autorima: Daphne du Maurier Festival u Cornwallu, Dylan Thomas Festival u Swanseai, Graham Greene u Berkhamstedu ili, u najvećem broju slučajeva, mjestima s malom ili nikakvom vezom s pojedinim autorima, poput festivala posvećenih Shakespeareu.

Književni turizam podrazumijeva i realnost i fikciju. Na neki je način vezan za realnost, biografiju i stvarna mjesta povezana s književnicima, dok je na drugi način zapravo izmišljeni svijet sa montiranim događajima, mjestima, osobama. U turizmu se ta mašta i stvarnost međusobno nadopunjuju. Želja ljudi za putovanjem kroz vrijeme i prostor nije samo izmišljena i nostalgичna želja nego je postala stvarna i realna. Zaključno, ova vrsta turizma može ljudima pružiti prostor i vrijeme mašte i dati im priliku da zaborave na težinu svakodnevnog života.

3.3. Književne manifestacije

Književne manifestacije su programi koji traju jedan ili više dana tijekom kojih se održavaju književna događanja na području destinacije, a čije provođenje potiče i unaprjeđuje razvoj književne scene. Manifestacije imaju bogat književni program tijekom svakog dana svog trajanja i obično imaju međunarodni karakter. Primjer manifestacije je sajam knjiga, promocija knjiga, književna ili pjesnička večer i sl.¹⁹

Edukativni programi su programi koji svojim provođenjem informiraju publiku o književnosti u širem smislu ili je osposobljavaju za aktivno sudjelovanje na književnoj sceni. Primjer edukativnog programa je ciklus radionica kreativnog pisanja.

Književni festivali su programi koji traju najdulje tri dana tijekom kojih se održavaju književna događanja na području destinacije, a čije provođenje potiče i unaprjeđuje razvoj književne scene. Festivali imaju bogat književni program tijekom svakog dana svog trajanja. Primjer festivala je Festival europske kratke priče. Književni festivali predstavljaju manifestacije namijenjene književnicima i ljubiteljima literature na kojima se organiziraju javna čitanja, debate o književnim djelima ili relevantnim književnim temama i promocije

¹⁹ Rijeka.hr: *Javne potrebe u kulturi*
<https://www.rijeka.hr teme-za-gradane/kultura-2/javne-potrebe-kulturi/normativ-sufinanciranja-programa/nakladnicka-djelatnost> (pristup 27.12.2023.)

novih književnih ostvarenja. Pored sajмова i festivala, u gradovima se mogu organizirati i manifestacije posvećene sjećanju na poznatog pisca koji se rodio u tom gradu (ili je u njemu dugo živio). Među najpoznatijim književnim manifestacijama je Bloomsday koji se održava 16. lipnja, na dan kada se odvija radnja Joyceovog romana Uliks. Tradicionalno, glavna manifestacija je u Dublinu, premda se i drugdje organiziraju različiti događaji Joyceu u čast.

Slika 5.: Književni dani SIPAR

HAPPENING NA PLAŽI SIPAR
 (ispod spomenika)
More i sve morske priče...
Sipar i Barba Rike...
 i malo glazbe da se poezija razbije...

nedjelja / domenica / sunday / sonntag
26.08. - 21h

sudjeluju / partecipano / performing
 Riccardo Sturaj kao R.Katalinić Jeretov
 Mateo Rudan kao Barba Rike
 Ema Gregov, Josip Rubinić
 Damjan Dražul kao Riccardo Sturaj / R.Katalinić Jeretov
 mali Ivo Šobat na harmonici i Trio Blue Ivy kao morski valovi ljeta na izmaku...

ulaz slobodan / entrata libera / free entrance
 pokrovitelji / sponzori: Turističku zajednica M.Draga / Talijanska zajednica M. Draga

Izvor: Arhiva Zajednice Talijana Mošćenička Draga / CDDM

Književni festivali sa svojim kvalitetnim programom mogu privući lokalno stanovništvo te domicilne i inozemne turiste. Oni mogu biti posvećeni samo jednom autoru, razdoblju, žanru ili biti općeniti. Jedan od njih, a svakako i jedan od najvećih u Europi, je The Edinburgh International Book Festival koji se održava svake godine.²⁰

Književni programi su programi koji su jednodnevni književni događaji u trajanju do nekoliko sati, a koji se mogu održavati u tjednom ili mjesečnom ritmu tj. u ciklusima, ali i ne moraju. Primjer književnih programa su: predstavljanje knjiga ili autora, predavanja, tribine, okrugli stolovi i sl.

3.4. Književnost kao atrakcija

Baštinski turizam inicirao je nadogradnju na uobičajenu prezentaciju književnih hodočasnika. Književna su mjesta, osim što su to lokacije književne povijesti, autorova mjesta rođenja, djelovanja ili smrti, i društvene tvorevine, prilagođene i promovirane kako bi privukle posjetitelje. Većina posjetitelja književnih lokacija su oni koji iz općih interesa i puke radoznalosti prednjače u posjetima, u mnogo većoj mjeri od onih koji tu dolaze iz iskrenih i posvećenih razloga. Književna mjesta nisu više diskretna područja piščeva života u većoj mjeri originalnog izgleda i izvorne poruke, ona postaju „okićena“ mjesta spektakla, iskoraka u svijet mašte gdje se radi promotivne privlačnosti izobličuje izvorna slika i poruka u korist masovnih posjeta i profita. Na kraju postaju postmodernistički elementi.²¹

Gotovo sva mjesta povezana s umjetnicima i književnicima imaju razne atrakcije koje su namijenjene posjetiteljima. Oni koji se žele više približiti životu i djelu autora, imaju mogućnost neposrednog dodira s mjestom koje je povezano s autorima, tu im je dozvoljen bliži prikaz života književnika, ponekad im je dopušteno dirati predmete i artefakte.²² Dakle, takvi posjetitelji doslovno ulaze u piščev život, udišu zrak u kojem je pisac živio, čitaju i diraju knjige koje je pisac također držao u rukama, stvara se gotovo osobni pristup životu i djelu nekog

²⁰ Bloomsdayfestival.ie: *Bloomsday Festival*
<http://www.bloomsdayfestival.ie/about> (pristup 05.01.2024.)

²¹ Urry, J. (1990.) *The consumption of tourism*, Sage Publications Ltd., London UK, str. 23 – 35.

²² Turistplus.hr: *Najbolje znamenitosti na svijetu*
<https://turistplus.hr/najbolje-znamenitosti-na-svijetu> (pristup 07.01.2024.)

književnika. Ukratko, vide i osjećaju piščeve mikrokozmos kroz njihove oči. Druga vrsta je pak ona koja je povezana sa životom autora i njegovim djelima. Tu se isprepliće stvarno i zamišljeno, realno i maštovito, istinito i fiktivno.

Četiri su osnovna razloga zašto se posjećuju književna mjesta. Prvi razlog je da publiku privlači mjesto koje je povezano s nekim književnikom i njegovim životom. Posjetitelji ulaze u domove literata, tu ih obuzima osjećaj strahopoštovanja i nostalgije. Drugi razlog su mjesta prema kojima su oblikovana mjesta radnje književnih djela. Pa i kad se radi recimo o znanstveno - fantastičnoj tematici, stvorena fiktivna mjesta mogu biti inspirirana mjestima koje je pisac poznao i koja su nadahnula pisanje nekog djela, a ti fiktionalni likovi stvaraju snažnu „stvarnu“ sliku u percepciji čitatelja i posjetitelja. Određene čitatelje privlače književna mjesta zbog energije i emocije koje u njima osjećaju, u tom slučaju ne moraju imati veze za određenim piscem ili njegovim djelom.²³ Četvrti i najdublji, najsnažniji osjećaj povezan sa određenim piscem i njegovim životom je neki dramatični događaj u autorovom životu poput mjesta smrti, rođenja ili neki drugi veliki i važni događaj iz piščeva života. Na navedena četiri načela važno je „nadograditi“ atraktivne lokacije, usluge, sadržaje i itinerere što su također važni elementi privlačnosti književnih lokacija. Dakle, književna su mjesta nekakav spoj realnog svijeta u kojem književnici žive i svijeta fikcije koji je prikazan u njihovim djelima.

3.5. Profili turista u književnom turizmu

U radu je navedena razlika između dvije osnovne vrste književnih djela – posjetitelja koji obilaze književna mjesta jer su povezana sa autorovim životom, tzv. realnim svijetom književnika i s druge strane posjetitelji koji posjećuju mjesta koja su povezana s radnjom u njihovim djelima.

Nakon što su definirane ove dvije kategorije književnih turista, slijedi pitanje zašto oni uopće putuju? Što se to nalazi u književnom djelu što ima toliku važnost da ih pokrene i da se odvaže putovati? Odgovor su emocije koje u čitateljima proizvode. Likovi i događaji ne moraju nužno biti stvarni jer svatko od nas u sebi posjeduje sposobnost poistovjećivanja što omogućava

²³ Herbert, D. (2001.) *Literary places, tourism and the heritage experience*, *Annals of Tourism Research*, Volume 28, Issue 2, Elsevier Science Ltd., Swansea UK, str. 314–315.

da se razumije karakter lika i uobliči ga u svojoj mašti. Uloga autora je da događaje i karakter učini vjerodostojnima i inovativnima. *Diverzifikacija literarnih turista odgovara raznolikosti književnih mjesta.*²⁴

Posjetitelji tzv. romantičarskog pogleda spadaju u elitnije društvene slojeve i oni imaju već utemeljeno kulturno i književno znanje koje im omogućuje razumijevanje značenja i vrijednosti mjesta i predmeta te uglavnom uživaju sami i stvaraju svoju percepciju viđenog i doživljenog. S druge strane, tu su književni turisti kolektivnog pogleda i doživljaja i oni spadaju u tzv. masovnu konzumaciju književnog mjesta. Takvih je posjetitelja puno više nego onih individualnih koji proživljavaju sve u samoći i možda su bliži istini. Masovni književni konzumenti često odabiru karnevalski književni ugođaj mjesta i poimaju ga kao masovnu manifestaciju književnikova života i njegovog djela. To je uglavnom malo iskrivljena i promotivno plasirana priča.²⁵

Književni turisti su uglavnom putnici koji se na određenoj destinaciji zadržavaju duže od prosječnih turista, veći su potrošači i sudjeluju u manifestacijama i aktivnostima puno više od klasičnih posjetitelja. Isto tako, književni turisti su evidentno obrazovaniji nego obični turisti, stoga oni i traže drugačije, alternativne, posebne stilove kulture i života, a književna mjesta idealni su primjeri takvog tipa turista.

Može se zaključiti da je književni turist onaj tko posjećuje poznatu književnu atrakciju - književnikovu rodnu kuću, grob, mjesto rođenja ili mjesto radnje njegova djela, provodi vrijeme u njoj, gleda i uživa pa čak i sudjeluje u nekoj aktivnosti vezanoj za književnu atrakciju koju posjećuje.

²⁴ Herbert, D. (2001.) *Literary places, tourism and the heritage experience*, *Annals of Tourism Research*, Volume 28, Issue 2, Elsevier Science Ltd., Swansea UK, str. 314–315.

²⁵ Urry, J. (1990.) *The consumption of tourism*, Sage Publications Ltd., London UK, str. 45-46.

Slika 6.: *Villa Dalibor – Opatija, mjesto života i rada
književnika Viktora Cara Emina*

Izvor: <https://www.novolist.hr/regija/care-vrati-se-doma-inicijativa-povratka-ostavstine-v-c-emina-u-vilu-dalibor> (pristup 08.01.2024.)

4. RAZVOJ DESTINACIJA KNJIŽEVNOG TURIZMA

Današnji književni turizam leži na osnovama početaka književnog turizma koji se razvijao ponajprije u anglosaksonskim zemljama početkom 19. stoljeća. Naravno, temeljne odrednice takvog turizma su posjećivanje i obilježavanje mjesta koja su povezana sa životom i radom autora. Književna Britanija je publikacija iz 1997. god. koja prikazuje 181 književnu lokaciju britanskih pisaca. No osim tiskane publikacije, Književna Britanija nalazi se i na digitalnim medijima, te na web portalima i ostalim suvremenim komunikacijskim sredstvima.

4.1. Razvoj destinacija književnog turizma kroz povijest

Kada zapravo počinju manifestacije literarnog turizma? 1520-ih godina i bile su posvećene pjesniku Francescu Petrarci. Ljubavna poezija koju je pisao, a koja je bila nadahnuta voljenom Laurom, postala je glavni interes i motivacija tadašnjih kulturnih krugova. Osim njegove kuće u kojoj je živio i gdje je pokopan, čitatelji su obilazili i mjesta koje su opisana u njegovim pjesmama. Inače, kuća Petrarca nedaleko Padove, jedno je od najstarijih književnih muzeja na svijetu.²⁶

No najstariji tragovi književnog turizma spadaju u antiku i Rimsko carstvo gdje su se štovali i obilazili grobovi autora poput velikog rimskog pjesnika Vergilija. Nadalje, početak književnog turizma u srednjem vijeku su hodočašća u Svetu Zemlju. Povijesno značajna kulturna tranzicija početkom 16.stoljeća je nestanak bogova nastankom Reformacije. Ljudi su svojevršni nestanak bogova kompenzirali piscima koji su za sobom ostavljali svoja vrijedna djela.²⁷ Također, u 17. i 18. stoljeću razvila se posebna vrsta turizma koja je nosila naziv Grand Tour ili Velika turneja/putovanje na koju je mogla pristupiti samo elita, a u svom sadržaju je bila edukacijsko putovanje i putovanje na studiji u inozemstvo. Zapravo, upravo je Grand Tour preteča današnjem književnom turizmu. Najpoznatija odredišta The Grand Tour uključivala su

²⁶ Hendrix, H. (2009.) *Literary Tourism and Nineteenth-Century Culture / From Early Modern to Romantic Literary Tourism: A Diachronical Perspective*, Palgrave Macmillan UK, str. 15-16.

²⁷ Hendrix, H. (2009.) *Literary Tourism and Nineteenth-Century Culture / From Early Modern to Romantic Literary Tourism: A Diachronical Perspective*, Palgrave Macmillan UK, str. 14.

Francusku, Njemačku i gradove Sjeverne Italije: Milano, Torino, Veneciju, te Južne Italije: Firencu, Rim i Napulj.

U vrijeme romantizma njegova središnja ideja bila je emocija i estetika. Veličala se emocija a ne razum, bitan je bio subjektivni svijet, mašta i fantazija. Bila je to potraga za autentičnošću, iskustvo izvornih vrijednosti kroz mjesta književne povijesti, posebna sama po sebi, različita od ideala i tokova moderne svijesti. Tu je na neki način književni turizam prestao biti autentično i ozbiljno znanstveno putovanje, te postao doživljaj svakog pojedinca da na svoj način iskusi i osjeti književnu baštinu koju posjećuje. *Turizam sentimentalnog krajolika* naziv je za turizam razvijen krajem 18. stoljeća. Takav turizam je kroz roman spojen sa vrlo detaljnim i posebnim karakteristikama pejzaža. *Pejzaž je sam po sebi sentimentalna i stil opisivanja sugerira da je ovo stvarno mjesto, ali i da mjesto služi kao rezervoar eksternaliziranih strasti i emocija kojima se osjetilno biće može uvijek iznova vraćati, crpeći iz njega emocionalnu energiju.*²⁸

4.2. Primjeri književnog turizma u svijetu

Godine 1990. otvoren je jedan od najoriginalnijih primjera književne destinacije ili mjesta, a to je muzej književnog detektiva Sherlocka Holmesa u Londonu. Sherlocka je 1887. stvorio Arthur Conan Doyle i to je definitivno jedan od najpoznatijih likova književnosti općenito, a ekraniziran je u više od 200 filmova. Niti jedan drugi književni lik nije ekraniziran toliko puta. Taj se roman svojevremeno prodavao u velikim tiražama pa je po prodaji stao odmah iza Biblije. Zgrada muzeja nalazi se na adresi 221b Baker Street, u Londonu, gdje su između 1881. i 1904. godine Sherlock Holmes i doktor Watson, kako piše u knjigama, živjeli. Muzej je koncipiran na tri kata: na prvom se nalazi Sherlockova radna soba. Tu su i sobe dr. Watsona i gospođe Hudson. Na trećem katu nalaze se voštani modeli likova iz prizora iz knjiga.

²⁸ Watson, N.(2006.) *The Literary Tourist*, Palgrave Macmillan UK, str. 139.

Zanimljivost današnjeg vremena je popularnost skandinavske književnosti, dakle danski, norveški i švedski kriminalistički romani. U tim je romanima razrađena socijalna tematika što je jasno iniciralo i procvat turizma, odnosno posjećivanje uglavnom mjesta radnji navedenih djela. Svake se subote u siromašnom dijelu Stockholma turisti skupljaju ispred kuće Mikaela Blomkvista, protagonista najpoznatije švedske triologije „Milenijum. „The Millennium Tour“, „walking“ tura Stockholma uz književne referentne točke: kuće Lisbeth Salander, glavne junakinje romana, preko novinske redakcije i osiguravajuće tvrtke, u kojima su Mikael i Lisbeth radili. Lonely planet je 2014. proglasio „The Millennium Tour“ br.1. svjetskom literarnom „walking“ turom.²⁹ U Portlandu, u Oregonu, Sjedinjene Države, može se posjetiti Powellov grad knjiga, koji se smatra najvećom knjižnicom na svijetu. Također, moguće je posjetiti i hotelsku knjižnicu Heathman gdje se nalazi preko 4.000 knjiga potpisanih od gostujućih autora. U Washingtonu DC, u Sjedinjenim Državama, moguće je posjetiti Kongresnu knjižnicu, osnovanu 1800. godine, a koja se smatra najvećom knjižnicom na svijetu. Isto tako, može se sudjelovati u književnim raspravama ili tribinama lokalne neovisne knjižare. U Melbourne, Australija, nalazi se Državna knjižnica Victoria, sagrađena sredinom 1800-ih. U Santiagu, glavnom gradu Čilea, preporuča se posjetiti La Chasconu, u kojoj je živio pjesnik Pablo Neruda. U Sankt Peterburgu, može se krenuti putem ubojice Raskolnikova, glavnog junaka romana *Zločin i kazna*, koja nas vodi do kuće autora romana, Fjodora Dostojevskog. Također u Rusiji, čitatelji imaju priliku posjetiti Muzej Aleksandra Puškina.³⁰

Svijet je prepun književnih mjesta koja treba posjetiti, posebno najpoznatijih sedam, uključujući izgubljeni kolumbijski grad ili Shire pustolovnog hobita.³¹ U ovom poglavlju navodimo ih redom:

1. Macondo (Kolumbija) - Sto godina samoće, autor Gabriel García Márquez

Zapadno od Riohache i istočno od Ciénage smjestio se grad Aracataca u kojem je baka malog Gaba ispričala svom unuku priče koje će nadahnuti najveće djelo latino-američke

²⁹ Mvinfo.hr: *Skandinavski krimić*
<https://mvinfo.hr/clanak/zlocin-na-sjeveru-o-popularnosti-skandinavskih-krimica> (pristup 15.01.2024.)

³⁰ Cultura10.hr: *Književni turizam*
<https://www.cultura10.com/hr/mjesta-za-bavljenje-knji%C5%BEevnim-turizmom> (pristup 15.01.2024.)

³¹ Actualidadliteratura.hr: *Književna mjesta*
<https://www.actualidadliteratura.com/hr/turizam-i-knjige-6-knji%C5%BEevnih-mjesta-koja-mo%C5%BEete-posjetiti> (pristup 15.01.2024.)

književnosti. U Aracataci su se povećali posjeti nakon smrti Gabriel García Márqueza, inače dobitnika Nobelove nagrade. Macondo je i mjesto radnje romana *Sto godina samoće*.

2. Dvorac Alnwick (Velika Britanija) - Harry Potter, autor JK Rowling

Postoje indicacije da je autoricu nadahnuo dvorac smješten u grofoviji Northumberland, koji je poslužio i kao filmska ekranizacija glasovitih romana o Harryju Potteru. Dio je književne rute, a zacijelo je uz Shakespearea (Stratford-upon-Avon) najpoznatije književno odredište u Velikoj Britaniji, možda i u Europi.

3. Muzej Louvre (Pariz) - Da Vincijev kod, autor Dan Brown

Poznati pariški muzej postao je još poznatiji i mnogi od nas se neprestano pitaju o podzemlju u kojem su bile skrivene neke od velikih tajni čovječanstva, a vezane su za Da Vincija i Mona Lisu. Ta intrigantna priča zapravo je magnet za brojne posjetitelje koji posjećuju već ionako razvikani muzej u Parizu i pokušaju zamisliti vrtoglavu radnju romana koja se većim dijelom odvija u spomenutom muzeju.

4. Molinos de Consuegra (Španjolska) - Don Quijote de la Mancha, autor Miguel de Cervantes

Godine 2005. otvorena je Ruta Don Quijotea u Castilli u Španjolskoj koja predstavlja nezaobilazan književno-turistički proizvod. Posjećuje se dugi niz godina i ima zavidno visoko mjesto na književnim i turističkim sajmovima svijeta.

5. Verona (Italija) - Romeo i Julija, autor William Shakespeare

Mnogo je rečeno o talijanskom gradu koji je nadahnuo Shakespearea, a posebno priča o obiteljima Montecchi i Capuletti. Oni su, možda, živjeli u Veroni, gradu koji je iskoristio književni turizam zahvaljujući Shakespearovoj drami i Julijinoj kući koja navodno pripada

spomenutoj obitelji Capuletti, gdje se s najromantičnijeg balkona u književnosti pruža pogled na divne renesansne skulpture i vrtove.

Slika 7.: „Julijin balkon“ u Veroni, atrakcija književnog turizma

Izvor: <https://www.putokosvijeta.com/verona/> (pristup 18.01.2024.)

6. Tanger (Maroko) - Alkemičar, autor Paulo Coelho

Prvi i najpoznatiji roman brazilskog autora postao je planetarno poznat devedesetih godina prošlog stoljeća kao pravi primjer new age književnosti. U romanu se spominje mladi pastir koji je putovao u Magreb tražeći tajnu koja je bila skrivena u piramidama i koja bi mu potpuno promijenila život. I ovo je mjesto meka brojnih hodočasnika književnog turizma i štovatelja lika i djela brazilskoga pisca.

7. Hobbiton (Novi Zeland) - Gospodar prstenova, JRR Tolkien

Kad je Peter Jackson odlučio prilagoditi Tolkienovo epsko djelo filmu, izabrao je svoj rodni Novi Zeland kao glavnu scenografiju za svoje poznate filmove. I danas, u regiji Waikato, još uvijek je prisutna poznata saga o prstenu i hobitima koji žive u malim kućama ukopanim u planinu, a Gandalf svakog ljeta ispaljuje vatromet na oduševljenje mnogih književnih hodočasnika Gospodara prstenova. Međuzemlje postoji, a nalazi se u Antipodima.

4.3. Primjeri književnog turizma u Hrvatskoj

Tzv. „Muzeji književnosti“ mogu biti memorijalni ili biografski. Specijalizirani su to muzeji koji interpretiraju živote književnika, njihova djela i cjelokupno stvaralaštvo. Pored osobnih predmeta, muzeji posjeduju predmete koji pomažu u kreiranju prostora i vremena života autora ili njegovih djela. *Bez obzira jesu li to muzeji neke nacionalne književnosti, književnog razdoblja, pokreta ili stila, pojedinog književnika ili nepoznatoga pučkog pjesnika, odnosno književnog djela, zajednička/jedinstvena svrha svih književnih muzeja jest promicanje kulture čitanja te poštovanja književne umjetnosti i baštine.*³²

Muzejsko dokumentacijski centar – Registar hrvatskih muzeja, daje nam točne informacije da galerije i zbirke književnog turizma u Hrvatskoj ipak postoje. Tu je 7 memorijalnih muzeja: Memorijalna zbirka Miše Mirkovića/Mate Balote u Raklju, Muzej Ljudevita Gaja u Krapini, Kuća Petra Preradovića u Grabrovnici, Memorijalni muzej Ivana Gorana Kovačića u Lukovdolu, Memorijalna zbirka Matije Vlačića Ilirika u Narodnom muzeju u Labinu, Memorijalni prostor Belle i Miroslava Krležu u Zagrebu te Dom Marina Držića u Dubrovniku. Navedeni muzeji se nalaze u mjestima ili kućama gdje su autori zaista živjeli i radili. Neka su pak mjesta autentično obnovljena kako bi što vjerodostojnije prikazala prostore života i rada pojedinih autora, npr. stalni postav Hrvatskog školskog muzeja u Zagrebu u kojem se nalazi ostavština Mate Lovraka, poznatog pisca za djecu u Hrvatskoj. Tu su namještaj, fotografije, knjižnica, svakodnevni predmeti iz života književnika. Originalne rukopise, fotografije i knjige muzej čuva u Arhivskoj zbirci Hrvatskog školskog muzeja kao Osobni fond „Lovrak Mato“.³³ Ovom je piscu također u rodnom mjestu Veliki Grđenovac kod Bjelovara podignut Centar Mate Lovraka. Tu su rekonstruirani mlin i kompozicija muzejskog vlaka kao simboli najpoznatijih Lovrakovih romana - Vlak u snijegu i Družba Pere Kvržice. Ovaj je centar kulturno - edukativni projekt namijenjen turizmu i promociji područja pa stoga spada u književne atrakcije koje privlače djecu i odrasle gotovo čitavu godinu. Centar je ujedno odredište za razne događaje, od poslovnih do turističkih i edukativnih. Ovo književno odredište

³² Mileusić, R. (2006.) *U potrazi za književnom baštinom u hrvatskim muzejima*, Muzeologija, No. 43/44, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, str. 47.

³³ Blog.hsmuzej.hr: *Hrvatski školski muzej*
<https://blog.hsmuzej.hr/2021/01/26/naj-naj-u-arhivskoj-zbirci-hrvatskog-skolskog-muzeja>
 (pristup: 20.01.2024.)

sudjeluje i u manifestaciji Lovrakovi dani kulture, dakle jedan zdravi i funkcionalni primjer književnog turizma u Hrvatskoj.

Ivanina kuća bajke multimedijalni je i interaktivni centar za posjetitelje koji interpretira bajke i stvaralaštvo Ivane Brlić Mažuranić u Ogulinu, najznačajnije hrvatske spisateljice bajki, rođene u Ogulinu 1874. godine, no i bajke brojnih drugih hrvatskih i svjetskih pisaca bajki. Nalazi u stoljetnom Frankopanskom kaštelu, sastoji se od multimedijalne stalne izložbe, biblioteke, multifunkcionalnog prostora za radionice i suvenirnice. Aktivno djeluje i kroz svoju web stranicu s virtualnom bazom bajki i on-line knjižnicom. Kroz cijelu godinu organizira kreativne edukativne programe u području pripovijedanja, literarnog i likovnog izraza, filma, predstavljačkih i primijenjenih umjetnosti i dizajna, namijenjenim djeci i odraslima. Ivaninu kuću bajki stvorila je Dragana Lucija Ratković Aydemir iz tvrtke Muze d.o.o. U toj su studiji Centar za posjetitelje Ivanina kuća bajke i Međunarodni ogulinski festival bajke zamišljeni kao glavni stupovi razvoja jedinstvene destinacije koja svoj identitet razvija na bajci. Glavni motiv za ovu ideju proizašao je iz činjenice da se baš u Ogulinu rodila najznačajnija hrvatska spisateljica bajki – Ivana Brlić-Mažuranić. Priče iz davnine i zbirka bajki duboko su prožete Ogulinom, njegovom nematerijalnom baštinom predaja i legendi. Autorica ovog projekta prepoznaje snažan potencijal za kreativno djelovanje, ciljano i fokusirano marketinško komuniciranje i pozicioniranje destinacije, kao i platformu za razvoj interkulture razmjene i međunarodne suradnje koja počiva na snažnoj europskoj ideji projekta.³⁴

Slika 8.: *Prizor iz Ivaninine kuće bajke, Centar za posjetitelje u Ogulinu*

Izvor: Muze d.o.o.

³⁴ Ivaninakucabajke.hr: *Ivanina kuća bajke*
<https://www.ivaninakucabajke.hr/hr/ivanina-kuca-bajke/postanak-i-razvoj> (pristup 22.01.2024.)

Kuća A. G. Matoša – kulturni centar u Tovarniku zamišljena je kao kompleksna kulturna institucija koja sadrži sve elemente oživljavanja Matoševih ostavštine na nacionalnoj razini, ali i kao kulturno-turistička atrakcija koja snažnim književnim identitetom inicira razvoj kulturno-turističke destinacije Tovarnika i ovog dijela Hrvatske. U njoj možemo oživjeti Matoša kroz sve faze njegovog života, no što je najvažnije, tu su njegova djela, ideje i misli prikazane na inovativan, interdisciplinarnan i suvremen način. Izložbeni postav vodi na putovanje kroz piščev život i rad, i to u nekoliko tematskih cjelina: Matošev zavičaj, Matoševo putovanje i Matoš danas. *Spomenička knjižnica, znanstveni skupovi i radionice namijenjeni su struci i lokalnim stanovnicima, a interaktivna tematska šetnja kroz Tovarnik i srijemsko imanje u stalnoj izložbi jedinstven su spoj živog susreta kulture i turizma.*³⁵ O muzejima utemeljenim na književnoj baštini upoznaje nas Dina Julius pod krilaticom „Upoznajmo naš turizam s našom literaturom“ koja ističe potencijal u kući Miroslava Krleže u Zagrebu i Marina Držića u Dubrovniku. Ono što se čeka je obnova i otvaranje Muzeja Marije Jurić Zagorke na Gornjem Gradu u Zagrebu. Valja spomenuti i istaknutog književnika Ivana Gorana Kovačića i zaboravljene rute koje bi trebalo valorizirati, postaviti u prostor i promovirati na najbolji način. Imamo hvalevrijednu i bogatu književnu baštinu koja nam može itekako poslužiti kao temelj za kreiranje književnih centara i ruta diljem zemlje i sve to kroz objektiv kulturnog turizma.³⁶

Storytelling

Još jedan važan način interpretacije i valorizacije književnog turizma je *storytelling*. U našoj zemlji ima dobrih primjera. Na Hvaru se organiziraju *storytelling* kulturno - interpretacijske šetnje s Petrom Hektorovićem, a Ogulin je najbolji primjer s rutom bajki i

³⁵ Muze.hr: *Kulturni centar u Tovarniku*
<https://muze.hr/projekti/kuca-a-g-matosa-kulturni-centar-u-tovarniku> (pristup 22.01.2024.)

³⁶ Cimerfraj.hr: *Književni turizam*
[Kako književni turizam može unaprijediti destinaciju i nas | Cimerfraj.hr](https://cimerfraj.hr/kako-knjizevni-turizam-moze-unaprijediti-destinaciju-i-nas) (pristup 25.01.2024.)

rodnom kućom Ivane Brlić Mažuranić. Tu je još i Istra Inspirita kao najbolja manifestacija hrvatskog *storytellinga* i oživljenih performancea.

Slika 9.: Prizor iz Kuće A.G. Matoš u Tovarniku

Izvor: Muze d.o.o.

4.4. Lječilišni turizam kao književni turizam

Lječilišni gradovi su kroz povijest primali glazbenike, slikare, filozofe, književnike i umjetnike koji su u njima nalazili izvor inspiracije za svoja djela. Njihova prisutnost i umjetnička djela koja su stvorili učinili su da termalni gradovi igraju važnu ulogu u povijesti europske kulture i stvaralaštva. Romantično jezero Enghien-les-Bainsa plijenilo je maštu velikih pisaca kao što su Alexandre Dumas, George Sand ili Jean-Jacques Rousseau, koji danas čak ima i svoj muzej u susjednom gradu Montmercyju. Dostojevski je otkrio groznicu kockanja tijekom svog posjeta Wiesbadenu i njegovom poznatom kasinu. Njegova strast prema igrama na ruletu bila je inspiracija za *Kockara*, čija se radnja odvija u gradu Roulettenburgu, književnom „pseudonimu” pravog Wiesbadena. Romantizam je pomogao u izgradnji idiličnog mita o europskim toplicama. pisci Gustave Flaubert i Guy de Maupassant, na primjer, inspirirali su se pogledom na Pireneje, divlje planine koje okružuju toplički grad Luchon. Montecatinijeva knjiga gostiju uključuje skladatelje kao što su Verdi i Puccini. Tu je npr. napisan dio La

Bohemea. Jane Austen je živjela u Bathu početkom 19. stoljeća. Način života u tom razdoblju i veličanstvena georgijanska arhitektura grada briljantno su dočarani u njezinim romanima, posebno *Northanger Abbey* i *Persuasion*, oba smještena u lječilišnom gradu.³⁷

Termalni izvori, lječilišta, kupke te ostali sadržaji povezani sa toplicama postali su okosnica zdravstvenog turizma u svijetu. Veliki lječilišni gradovi Europe imali su važnu ulogu u kreiranju ove vrste turizma. Jedanaest gradova koji su svrstani na UNESCO-vu listu svjetske baštine postali su glavni lječilišni „magneti” koji privlače veliki broj posjetitelja.³⁸ Oni nemaju samo svoju osnovnu lječilišnu funkciju, već ponudu proširuju na ostale grane turizma kao što su gastronomija, sport, kultura, manifestacije, itd. Povijesna dimenzija ovih lječilišta otkriva nam koliko su književnici i umjetnici posjećivali ova mjesta, ne isključivo iz zdravstvenih razloga, već su ta mjesta bila inspirativne točke za mnoge, pa ne čudi činjenica da su mnoga velika literarna djela nastala upravo na tim lokacijama koje su pružale odmor, relaksaciju, meditaciju, te obnovu duha i tijela. Zbog svih navedenih razloga GREAT SPAS OF EUROPE danas su brendirane destinacije zdravstvenog, kulturnog i književnog turizma koje kroz svoju osnovnu funkciju liječenja i obnove energije ujedno ističu Europu kao povijesnu i suvremenu zdravstvenu destinaciju koja svoje utemeljenje nalazi još u razdoblju staroga Rima. Tijek razvoja toplica od tada pa do danas na neki je način kreirao dragocjeni produkt gotovo savršenog sklada duha i tijela, prirode, povijesti, kulture i umjetnosti, i to sve na istome mjestu. Nije stoga čudno što su veliki književnici pisali svoja djela na takvim inspirativnim lokacijama.

³⁷ Enciklopedija.hr: *Austen Jane*
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/austen-jane#clanak> (pristup 01.02.2024.)

³⁸ Greatspatownsofeurope.eu: *Great spas*
<https://www.greatspatownsofeurope.eu> (pristup 03.02.2024.)

Slika 10.: *Veliki lječilišni gradovi Europe – Great Spa Towns of Europe – termalne oaze mnogih poznatih književnika i umjetnika*

Izvor: <https://whc.unesco.org/en/list/1613> (pristup 05.02.2024.)

5. STUDIJA SLUČAJA – OPĆINA MOŠĆENIČKA DRAGA

Za studiju slučaja odabrana je Općina Mošćenička Draga, destinacija kulturnog i književnog turizma. Općina Mošćenička Draga se u proteklih desetak godina razvila u destinaciju posebnih oblika turizma. Pridaje mnogo važnosti kulturi (književnost, spomenička i sakralna baština, interpretacijski centri), prirodi, sportu, gastronomiji i outdoor aktivnostima. Uspješno radi na simbiozi turizma i lokalne zajednice koja se uglavnom bavi ribarstvom i turizmom. Snažna komponenta tradicije (književnici, povijesne atrakcije, stara tradicijska zanimanja poput ribarstva i pomorstva) u stalnoj je sinergiji s turizmom pa je stoga lokalno stanovništvo direktno uključeno u turističku ponudu destinacije. Rezultat toga je produljenje turističke sezone i kreiranje vanezonskog turizma na kulturnim i prirodnim osnovama ove općine.

5.1. Kulturni i književni turizam Općine Mošćenička Draga

*Turizam je usporedno s društvenim promjenama koje su nastupile prelaskom iz modernističke u postmodernističku kulturu prošao brojne transformacije u prostoru i vremenu. Fleksibilnost, raznolikost, diferencijacija, mobilnost, komunikacija, decentralizacija i internacionalizacija su u usponu.*³⁹ U tom su smislu i kulturni i književni turizam također u usponu. Kulturni turizam je ona vrsta turizma u kojem su cilj turističkih posjeta muzeji, izložbe, koncerti, ili je to ona vrsta turizma vezana uz materijalnu baštinu – od velikih religijskih spomenika do svjetovne arhitekture, te nematerijalnu baštinu vezanu za jezik, tradiciju, pismo, glazbu, itd. I kao što to turizam u svojoj strukturi sadrži, i kulturni turizam vid je zabave za posjetitelje. Svoj segment pronalazi u zabavno - edukativnom iskustvu koje kombinira umjetnost s prirodnom i društvenom baštinom te poviješću. Svrha kulturnog turizma je ujedno i otkrivanje spomenika i lokaliteta. Zato ima pozitivne učinke jer doprinosi njihovom održavanju i očuvanju. Ovaj oblik turizma na neki način opravdava napore lokane zajednice u smislu očuvanja i održavanja resursa u cilju društvene, kulturne i ekonomske dobrobiti koju donosi stanovništvu.

³⁹ Gržinić, J., Bevanda, V. (2014) *Suvremeni trendovi u turizmu*, Sveučilište J. Dobrile u Puli, str. 6.

Na turističkom tržištu Općine Mošćenička Draga posjetitelji traže priču, originalnost i autentični doživljaj. Općina, kroz djelovanje njenih udruga, čuva priče iz prošlosti koje bi se inače postupno izgubile. Želja Općine Mošćenička Draga je jačanje identiteta i obnova književno - povijesnog nasljeđa koje je sadržano u životu i sjećanju lokalne zajednice. Promocija baštinskih vrijednosti određenog područja i njegova stanovništva može dati i ekonomske učinke upravo zahvaljujući razvoju turizma.⁴⁰ Povećana društvena i ekonomska vrijednost destinacije na tržištu rezultat je jačanja ukupnog identiteta baštine njezina teritorija. Turizam predstavlja važan resurs, ali je ključno da turistička područja posjeduju prepoznatljivu kulturnu karakterizaciju, autentični kulturni identitet koji djeluje na povećanje kvalitete svakodnevnog života svojih stanovnika, a potom privlači i posjetitelje. Naravno, važno je da lokalno stanovništvo doživljava ovaj proces kao nešto što mu je blisko i služi njegovom interesu.⁴¹ Književna baština ove općine, kroz atrakcije koje su već kreirane u prostoru, otvara mogućnost da lokalno stanovništvo vidi svoj interes kroz cijelu godinu.

5.1.1. Povijest kao temelj književnih atrakcija destinacije

Turistička destinacija Općine Mošćenička Draga i njeni resursi i atrakcije počivaju na temeljima turističke prošlosti i njenih samih početaka. Kao malo ribarsko mjesto sa glasovitom plažom, koja je zapravo prirodni fenomen, postala je poznato turističko odredište Opatijske rivijere. Izgradnjom vila za vrijeme Austrougarske monarhije i između dva rata, dobila je na svom šarmu i svojoj posebnosti. Atrakcije su se razvile „same od sebe“, poglavito one prirodne, s obzirom da Općina Mošćenička Draga leži na pjeskovitoj obali Liburnije pod Učkom u koju zaleđem duboko zarezuje.

Cijela Općina Mošćenička Draga leži na bogatoj povijesnoj i kulturnoj baštini što svjedoče stari gradovi, sakralna i književna baština, spomenici pismenosti (glagoljica), staroslavenska mitologija, umjetničke i tradicijske radionice i sl. Svi ti baštinski resursi, poglavito djelovanje

⁴⁰ Montfort, J.M., Varine, H.(1996.) *Ville, culture et développement*, BBF, Paris, France, str.25.

⁴¹ Maggi, F. (2000.) *Ecomuseums in Europe*, Istituto ricerche economico-sociali del Piemonte, Torino, Italy, str. 45.

književnika na ovome području (Eugen Kumičić, Viktor Car Emin, Rikard Katalinić *Jeretov*) ponukali su institucije, udruge i pojedince da na neki način „preusmjere“ turistički razvoj Mošćeničke Drage prema kulturnom turizmu. Upravo se putem tih „novih turističkih proizvoda“, dokumenata, strategija, razvojnih planova i same energije udruga i pojedinaca, rađaju turističke atrakcije koje niču jedna za drugom i postaju privlačne za turiste. No u načelu, te se atrakcije vežu na tradiciju i prošlost, no prezentirane i interpolirane u suvremeni turistički proizvod koji je zapravo kombinacija prošlosti, sadašnjosti i budućnosti te postaje zanimljiv današnjim turistima. Općina Mošćenička Draga atraktivna je turistička destinacija u cijelosti, stoga je sama po sebi brend i spada u sam vrh atrakcijske ponude Hrvatske i ovog dijela Europe. Ona ima svoj karakter, viziju, misiju, prepoznatljivost i originalnost. Kvalitetnom promocijom književne ostavštine, publikacijama i usmenom predajom lokalnog stanovništva pa i turističkih vodiča, voditelja na lokalitetu, medijatora znanja (udruga u kulturi, stručnog osoblja i sl.) širit će se pozitivan imidž destinacije.⁴²

5.1.2. Živi prostori kušanja književne baštine

“Baštinski aktivizam - živa baština” podrazumijeva izravnu participaciju posjetitelja u doživljaju baštine.⁴³ Programi “žive baštine” poput festivala (književnih, glazbenih, tradicijskih) kao krovnih događanja, te manjih događanja koja čine svakodnevnu ponudu destinacije kao što su povijesna i tematska uprizorenja, programi žive povijesti, edukativne aktivnosti, aktivnosti cjeloživotnog učenja, promocije knjiga i književni dani posvećeni književnicima destinacije te događanja povezana s različitim glazbenim i pjesničkim izričajima ili gastronomijom, brendiraju se prema glavnim tematskim ključevima te prema karakteristikama nematerijalne baštine teritorijalnih okosnica: stilu života, tradicijskim znanjima i umijećima, čakavštini, drevnom odnosu prema krajoliku i slično. Glavni akteri “žive baštine” su članovi lokalne zajednice kao i ostali dionici koji su na bilo koji način ključni za provođenje programa.⁴⁴

⁴² Gržinić, J. (2019.) *Uvod u turizam – povijest, razvoj, perspektive*, Sveučilište J. Dobrile u Puli, str.196.

⁴³ Frangeš, G. (2018.) *Krovni Interpretacijski plan Ekomuzeja Mošćenička Draga*, Rijeka, str.10.

⁴⁴ Ratković, L. (2012.) *Ekomuzej Mošćenička Draga, Strateški plan*, Muze d.o.o. Zagreb, str.64.

5.1.3. Ekomuzej i književne atrakcije

Atrakcija dolazi od riječi attrahere (lat.) što u prijevodu znači privlačiti, a riječ atrakcija snaga je koja privlači, odnosno snaga i energija privlačenja.⁴⁵ Turističke atrakcije su temeljni turistički resursi svake turističke destinacije, koji određuju i uvjetuju njezinu turističku ponudu, odnosno razvoj turizma uopće. Njihova bit određena je turističkim potrebama, motivima i aktivnostima. Sve turističke atrakcije snažno su prostorno obilježene, bez obzira da li su same dio prostora ili je njihova pojavnost strogo prostorno određena.⁴⁶

Ekomuzeji prenose duh mjesta i ljudi u njemu i to je ono što ih čini posebnima. Ključne su zajednice koje su povezane s čuvanjem memorije, životnosti i kontinuiteta mjesta u kojem žive. Ako se izgubi ta povezanost, uz ostale socijalne i ekonomske faktore, dolazi do napuštanja i gubitka određenog mjesta. Potrebno je vratiti životnost, namjenski upotrijebiti zapuštene zajedničke prostore i urbane cjeline, a sve u smjeru zadovoljavanja potreba lokalnog stanovništva moguće je zajednici vratiti tu životnost i važnost mjesta koji je nekada imala.⁴⁷

Aktualni primjer održivog upravljanja kulturnim i prirodnim resursima i atrakcijama u turizmu je upravo Općina Mošćenička Draga. Ekomuzej Mošćenička Draga je u svom Akcijskom i Strateškom planu odredio turistički razvoj ove općine koji se temelji na bogatoj kulturnoj, povijesnoj i prirodnoj baštini. Kao aktualni primjeri održivog upravljanja kulturnim i prirodnim resursima i atrakcijama u turizmu su stari gradovi Mošćenice i Brseč, ribarsko-pomorska sastavnica Mošćenička Draga, a prirodni i povijesni potencijali leže na obroncima Učke, točnije ispod brda Perun gdje se unazad desetak godina realizirala Mitsko-povijesna staza Trebišće – Perun kao idealan spoj povijesti, tradicije i prirode koji sve više postaje ostvariv turistički proizvod.

Povijesne i kulturne atrakcije ove općine, koje su u funkciji turizma, spomenuti su stari gradovi Mošćenice i Brseč, Mitsko-povijesna staza Trebišće – Perun sa potpuno novim Interpretacijskim centrom i obnovljenim mlinom, te „Kuća od mora“ – Interpretacijski centar maritimne baštine u Mošćeničkoj Dragi. Dakle, radi se o aktualnim atrakcijama koje su u funkciji turizma, a vežu se na povijest i identitet područja.⁴⁸

⁴⁵ Anić, V. (2004.) *Rječnik hrvatskog jezika*, Novi Liber, Zagreb, str. 40.

⁴⁶ Kušen, E. (2002). *Turistička atrakcijska osnova*, Institut za turizam, Zagreb, str. 26.

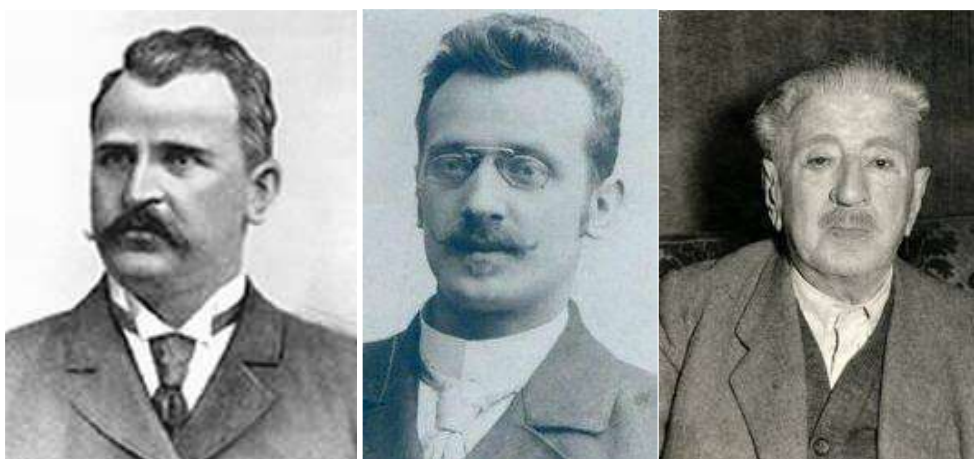
⁴⁷ Draženović M., Smrekar A. (2020.) *Priručnik za interpretaciju baštine*, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Ljubljana, Slovenija

⁴⁸ Velčić, V. (2006.) *Mošćenički zbornik 3*, KČS M. Draga, str. 17.

Književni turizam na području Općine Mošćenička Draga važan je čimbenik u kulturnom i turističkom razvoju ovoga područja. Bogata povijesna i umjetnička baština Mošćeničke Drage i okolice na neki je način „uvjetovala“ osmišljavanje i realizaciju Ekomuzeja Mošćenička Draga koji u svom Strateškom i Akcijskom planu, kroz interpretacijske centre, sadrži i tri književnika koji su obilježili književnu prošlost ove obale, a to su Rikard Katalinić *Jeretov*, Eugen Kumičić i Viktor Car Emin.

Mošćenička Draga je destinacija posebnih oblika turizma, posebno književnog turizma koji se „konzumira“ u predsezoni i posezoni s obzirom da se manifestacije obilježavaju u kasno proljeće ili ranu jesen. Time se nastoji produžiti turistička sezona, odnosno obilježiti njen početak i kraj književnim događanjima i posjetima njihovim rodnim kućama ili interpretacijskim centrima.

Slika 11.: *Eugen Kumičić, Viktor Car Emin i Rikard Katalinić Jeretov*

Izvor: Udruga Jenio Sisolski - Brseč

5.1.4. Tri književnika ispod Učke

Kao što je navedeno, na području Općine Mošćenička Draga djelovala su tri velika hrvatska književnika – Eugen Kumičić u Brseču, Viktor Car Emin u Kraju i Rikard Katalinić *Jeretov* u Mošćeničkoj Dragi. Sva tri pisca spadaju u regionalnu književnost s izuzetkom Eugena Kumičića koji je poznat i izvan granica naše zemlje.

Međutim, prisutnost tih književnika nužno je pogledati u kontekstu lokalnih zajednica. U Općini Mošćenička Draga razvoj kulturnog turizma usmjeren je na zaštitu i očuvanje kulturne i prirodne baštine, turističku valorizaciju i komercijalizaciju. U kontekstu kulturnog turizma, Kumičić, Katalinić *Jeretov* i Car Emin, kao segmenti lokalne i nacionalne baštine, važni su resursi u razvoju turističkih sadržaja i ponude i baštinska uporišta zajednice.⁴⁹

Kroz živote i djela ovih književnika osmišljene su i manifestacije koje se poglavito nude lokalnom i regionalnom stanovništvu, te turistima. Sve su jezično prilagođene. Tri spomenuta književnika književna su atrakcijska osnova u turističkoj ponudi Općine M. Draga.

EUGEN KUMIČIĆ – BRSEČ

Eugen Kumičić jedan je od najznačajnijih hrvatskih književnika. Rođen je u Brseču 1850. godine, a preminuo je u Zagrebu 1904. godine. Studiji završava u Beču 1873. godine i to povijest, zemljopis i filozofiju. Nakratko je 1874. radio u splitskoj gimnaziji, no ubrzo napušta zemlju i odlazi na dvogodišnji studij u Pariz gdje čita a potom i upoznaje Zolu, naturalističke ideje te trivijalnu književnost. Od 1879. godine živio je u Zagrebu, do 1883. godine bio je profesor u gimnaziji, a nakon toga posvetio se političkom radu kao radikalni starčevićanac i zastupnik Stranke prava u Hrvatskom saboru. Uređivao je pravaške listove i časopise: *Hrvatsku vilu*, *Slobodu* i *Hrvatsku*, a pisao je i pod pseudonimom Jenio Sisolski. Eugen Kumičić je 1883. godine već imao nekoliko objavljenih romana (*Olga i Lina*, *Jelkin bosiljak*, *Primorci*), u Hrvatskoj vili objavio tekst *O romanu*, gdje se bavi temama iz stvarnog života. U romanu *Olga i Lina* primjećuje se Zolin utjecaj. Mnogi su ga proglasili prvim hrvatskim naturalističkim romanom. U ostalim Kumičićevim romanima negativni junaci uvijek su stranci. Ljubavna se tematika često čita u Kumičićevim djelima, posebno u romanima s građom iz istarskoga života (*Jelkin bosiljak*, *Začuđeni svatovi*, *Preko mora*, *Teodora*).⁵⁰

Kumičić je prvi romanopisac koji je stvorio idejno - estetske poveznice društvenog romana. Oni su najočitiji u romanima *Gospođa Sabina* (1883.), *Otrovana srca* (1890.), *Pobijeljeni grobovi* (1896.). Prvi je razotkrio filozofiju malograđanskog života. Stilski su

⁴⁹ Augustinčić, T. (2023.) *Mošćenički zbornik 7, Rodne kuće i omiljeni žal: društveno sjećanje na književnike u Brseču, Mošćeničkoj Dragi i Kraju*, KČS M. Draga, str.203.

⁵⁰ Enciklopedija.hr: *Kumičić, Eugen*
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34604> (pristup 15.02.2024.)

najdotjeranija Kumičićeva ratna sjećanja *Pod puškom* (Balkan, 1886.). Veliku popularnost kod čitatelja stekao je povijesnim romanima *Urota Zrinsko-Frankopanska* (Dom i sviet, 1892.–93.) i *Kraljica Lepa* ili *Propast kraljeva hrvatske krvi* (1902.). Kumičićeva pravaška orijentacija, u kojoj je sve bilo podređeno ideji nacionalnoga, došla je u povijesnim romanima do punog izražaja. Zanimale su ga isključivo sudbine velikana nacionalne povijesti, imena koja su stvarala povijest. Najproduktivniji romanopisac realizma, uz K. Š. Gjalskoga, u dvadesetak godina, od novele *Slučaj u sušačkoj Slobodi* (1879.) do romana *Kraljica Lepa*, stvorio je bogat pripovjedački opus, podjednako hvaljen i porican, ali uvijek rado čitan.

*Najljepše svoje stranice napisao je Kumičić nadahnut istarskim krajolicima, a posebno i danas ističemo njegove opise mora, zapjenjena snažnim vjetrovima i stišana u blaga predvečerja. Iz tih opisa, najljepših opisa mora u hrvatskoj književnosti uopće, jasno osjećamo, da to nije bilo koje more, nego ovo naše, jadransko, hrvatsko, koje oplakuje hridi njegova rodnog Brseča.*⁵¹

Slika 12.: Spomen ploča i rodna kuća Eugena Kumičića u Brseču

Izvor: Arhiva Turističke zajednice Općine M. Draga

⁵¹ Jelčić, D.(2010.) *Zbornik radova, Eugen Kumičić – sto godina poslije*, Udruga Jenio Sisolski, Brseč, str. 9.

RIKARD KATALINIĆ *JERETOV* – M. DRAGA

Rikard Katalinić *Jeretov* živio je i djelovao u Zadru, Opatiji, Zagrebu i Splitu. Bio je jedan od najistaknutijih sudionika hrvatskog narodnog preporoda. U Zadru, 1887. godine bio je suradnik i suprokretač lista *Lovor*, tajnik društva Pučka knjiga i povjerenik Družbe sv. Ćirila i Metoda. Suradivao je u talijanskim revijama, te zajedno sa Viktorom Carem Eminom uređivao časopis *Mladi Hrvat* koji je znatno djelovao na učvršćivanje nacionalne svijesti u Istri. Proganjan je od austrougarskih vlasti pa je kraj rata dočekaao u bečkom zatočeništvu. U Našoj slozi se 1884. godine javio prvom pjesmom, a od 1887. godine surađuje u zadarskom *Novom listu* i svojim je priložima prisutan u mnogobrojnim časopisima i listovima toga doba.⁵²

Poetski je tradicionalist i tipičan predstavnik hrvatskog regionalizma, poznat kao pjesnik mora, Istre i Hrvatskoga primorja. Objavio sljedeće zbirke pjesama: *Pozdrav istarskog Hrvata* (1891.), *Mrtvoj majci* (1894.), *Primorkinje* (1897.), *Zadnje pjesme* (1901.) i dr. Zbirke crtica, posebice *Crtice iz Istre* (1896.), *Inje* (1902.) te knjigu proze *Našim morem i našim krajem* (1910.). Koristio se tradicionalom realističnom tehnikom, ali s lirskom notom, a ponegdje se pojavljuju i naznake modernističke poetike. U hrvatskoj dječjoj književnosti, poznat je kao *Barba Rike*.

*Prostorne, ako ne i genealoške veze Katalinića Jeretova s Mošćeničkom Dragom pojavljivale su se u priložima lokalnih i regionalnih medija, većinom u kontekstu turizma. U jednom takvom prilogu autori su istaknuli kako je u pjesmi Katalinić opjevao “čežnju za rodним krajem i najljepšom plažom Sipar u Mošćeničkoj Dragi.” – koja je iz krajolika njegova djetinjstva postala “najromantičniji žal Kvarnera, a za neke i cijeloga Jadrana” – pozivajući čitatelje da otkriju “manje poznate, a opet predivne plaže” Kvarnera.*⁵³

Ako u istraživanju M. Drage skrenemo pogled na šljunčani žal, otkrit ćemo ime koje se često ovdje ponavlja – *Barba Rike*. Mjesta na kojem ćemo pronaći ovo ime je na pločicama s kućnim brojevima Ulice Barba Rike. Mještani Mošćeničke Drage spajaju ovo ime sa pločom na kraju žala gdje je na kamenu otisnuta njegova pjesma *Sipar*, posvećena upravo spomenutom

⁵² Istrapedia.hr: *Katalinić Jeretov, Rikard*
<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1385/katalinic-jeretov-rikard> (pristup 20.02.2024.)

⁵³ Augustinčić, T. (2023.) *Mošćenički zbornik 7, Rodne kuće i omiljeni žal: društveno sjećanje na književnike u Brseču, Mošćeničkoj Dragi i Kraju*, KČS M.Draga, str. 206.

žalu. Na dnu je potpisan *Barba Rike* – Rikard Katalinić Jeretov. *Barba Rike* je bio jedan od njegovih pseudonima.⁵⁴

Slika 13.: Pjesma “Sipar” Rikarda Katalinića Jeretova
na istoimenoj plaži u M. Dragi

Izvor: Fotograf Željko Jerneić

VIKTOR CAR EMIN – KRAJ

Viktor Car Emin je u mladosti radio po školama u Istri i Opatiji, a osim u svom rodnom Kraju, živio je u Opatiji i na Sušaku gdje se sklonio 1929. godine zbog svoje prototalijanske aktivnosti. Nakon Drugog svjetskog rata vraća se u Opatiju gdje ostaje do kraja života. Za svog života borio se za nacionalne ideje i bio je izraziti regionalist te se oštro protivio iredentistima i fašistima. To je i razlog zašto su teme njegovih književnih djela borba naroda Istre, Rijeke i Hrvatskog primorja protiv okupatora. Najznačajnija Careva djela su: *Romani* i pripovjetke: *Na uzburkanom moru* (1984.); *Pusto ognjište* (1900.); *Usahlo vrelo* (1904.); *Iza plime* (1913.); *Starci* (1917.); *Pod sumnjom* (1918.); *Nove borbe* (1926.); *Između dva ognjišta* (1930.);

⁵⁴Augustinčić, T. (2023.) *Mošćenički zbornik 7, Rodne kuće i omiljeni žal: društveno sjećanje na književnike u Brseču, Mošćeničkoj Dragi i Kraju*, KČS M.Draga, str. 207.

Presječeni puti (1938.); *Vitez mora* (1939.); *Neznatni ljudi* (1946.); Kronika: *Danuncijada* (1946.); Drame: *Zimsko sunce* (1903.); *Mrtva straža* (izvedena 1923.); *Vicencica* (1934.)

Eminova prisutnost u književnom životu ne prestaje ni nakon njegove smrti 1963. godine, na što ukazuje kontinuitet izdavanja njegovih djela, kao i uvrštenost u više antologijskih izbora. Izabrana djela u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* izašla su 1977. i 1981. god. Potom je tri godine poslije objavljen pretisak romana *Presječeni puti*, 1990. godine zbirka kratke proze *Mali Učkarić* i druge pripovijesti te krajem devedesetih *Denuncijada*.

*Dobro je vraćati se opusu Viktora Cara Emina kako bi svaka generacija mogla novim čitanjem otkrivati svoju povijest, slagati vlastiti mozaik bliže i dalje prošlosti. Također, generacije novih proučavatelja književnosti, motreći Careva djela novim teorijskim rakursima ili istražujući njegovu ostavštinu koja još uvijek nije sasvim obrađena, pridonose i održavaju živim interes za Cara Emina.*⁵⁵

Njegova duhovna prisutnost u Istri i Primorju, posebice u Opatiji i Sušaku, osjećala se punih sedam desetljeća, u razdoblju velikih društvenih previranja, međunacionalnih napetosti i političkih sukoba. Stojeći godinama na braniku hrvatskih nacionalnih interesa, Viktor Car Emin, prvo kao pravaš i sljedbenik Supilovih političkih ideja, potom u doba talijanskog fašizma, nastavivši borbu za narodnu slobodu, da bi napokon svoje djelovanje zaključio kao jugoslavenski unitarist. Literarno djelovanje za njega bilo je nastavak pragmatičnoga rada, moćno sredstvo za popularizaciju vlastitih ideoloških i političkih stavova. Stoga mu je i književno djelo izrazito tendenciozno obilježeno, noseći u sebi elemente romantizma, realizma i moderne.⁵⁶

U *Autobiografiji* Viktor Car Emin piše: *Međutim, meni je najprijetnije bilo u Kraju. Za njim sam čeznuo, za onim njegovim čudesnim svjetlom, za zrakom prožetim mirisima svakojakih trava i cvijeća i onim što mi je neizrecivo milo ugađalo oku i uhu i svom mom biću, što je srcu silazilo kroza sve živce, zanosilo mi misao, maštu, prenoseći me u neki čudni, začarani svijet. Pa u Kraju me je čekala majka i sva ona njena dobrotu. S toliko sam užitka slušao njena pričanja! Prije no sam došao na svijet, provela je nekoliko godina u Port Saidu, vidjela mnogo*

⁵⁵ Srdoč-Konestra, I.(2016.) *Zbornik radova, Viktor Car Emin 1870. – 1963.*, Udruga Jenio Sisolski, Brseč / KČS M. Draga, str. 11-12.

⁵⁶ Strčić, P.(2016.) *Zbornik radova, Viktor Car Emin 1870. – 1963.*, Udruga Jenio Sisolski, Brseč / KČS M. Draga, str. 9.

*neobičnih ljudi i stvari i iznosila nam sve to živo i slikovito. Zato sam se ja od svega srca veselio četvrtku, školskom prazniku, jer to je bio moj dan.*⁵⁷

5.1.5. Književno - povijesne rute i festivali

Postojeći putovi i staze kojima su odvajkada bila povezana urbana i ruralna naselja, te planinarske staze koje su sada najvećim dijelom u području Parka prirode Učka, povezuju se u tematske rute prema krovnom interpretacijskom planu i tematski definiraju mrežu - mapu za istraživanje kulturnog krajolika. Planiranje ovog sustava zahtijeva prvenstveno visoki stupanj učestvovanja lokalnih dionika te multidisciplinarni tim stručnjaka, a vizualno se temelji na krovnom vizualnom identitetu Ekomuzeja Mošćenička Draga i destinacije “Perunov svijet”. Interpretiraju se svi baštinski elementi u urbanim i ruralnim cjelinama, svi značajni fenomeni prirodne baštine i kulturnog krajolika. Za Brseč i Mošćenice poseban je naglasak prezentiranja i interpretiranja koji slijedi već započetu projektnu ideju “živih povijesnih gradova”. U interpretaciju je uvijek važno unijeti elemente čakavskog govora, te posebno istaknuti glagoljsko pismo.

Tu su četiri glavne tematske rute Ekomuzeja Mošćenička Draga koje gravitiraju jednoj od četiri teritorijalne okosnice: Brseču, Mošćenicama, Mošćeničkoj Dragi i Trebišću. Dodatne važne baštinske teme kao što su sakralna baština i glagoljica integrirane su u navedene četiri glavne tematske rute u obliku tematskih putova ili staza. Nastavno na staze, a vezano na iste, osmišljavaju se manifestacije i festivali tematski komplementarni sa karakterom i sadržajem staza i putova.

Tematska Ruta Brseč i Brseščina

Ova tematska ruta sastavljena je od lokalnih putova i staza i povezuje sve značajne spomenike i baštinske punktove uključujući i svjedočanstva suvremene umjetnosti (npr. galerija i park skulptura De Karina), kao i sve teme koje su već ranije prepoznate i popisane kao “Teritorijalne okosnice” i koje će naravno u interpretacijskom procesu biti proširene i

⁵⁷ Srdoč-Konestra, I. (2001.) *Autobiografski zapisi Viktora Cara Emina*, Fluminensia, vol. 13. No 1-2, str. 25-40.

nadograđivane. Glavni ključ interpretacije je književnost, djelo Eugena Kumičića ali i suvremenih književnika koji su važan tematski segment destinacije “Perunov svijet”.⁵⁸

Tematska Ruta Mošćenice i Mošćeniščina

Ova tematska ruta također je sastavljena od lokalnih putova i staza koje povezuju sve značajne spomenike i baštinske punktove ovog dijela destinacije “Perunov svijet”, dakle sve teme koje su već ranije prepoznate i popisane kao “Teritorijalne okosnice” i koje će, kao i u slučaju Mošćenica i Mošćeniščine, naravno biti proširene i nadograđivane. Glavni ključ interpretacije je život u srednjovjekovnom utvrđenom gradu i njegovom krajoliku kroz Statut i glagoljicu.

Tematska Ruta Mošćenička Draga

Ova tematska ruta također je sastavljena od lokalnih putova i staza, ali je za nju značajno da obuhvaća i akvatorij. Povezuje sve značajne spomenike i baštinske punktove ovog dijela destinacije “Perunov svijet” i sve teme koje su za Mošćeničku Dragu i Kraj već ranije u dokumentu prepoznate i popisane kao “Teritorijalne okosnice”. Glavni ključ interpretacije je maritimna kultura i baština, no u ovu cjelinu spadaju čak dva književnika, Rikard Katalinić *Jeretov* i Viktor Car Emin.

Tematska Ruta Potoška Vala i Trebišća-Perun

Ova je tematska ruta sastavljena od lokalnih, ali vrlo starih, čak i stoljetnih putova i staza, ali je ona važna jer obuhvaća i širi teritorij Parka prirode Učka. Povezuje sve značajne baštinske punktove ovog dijela destinacije “Perunov svijet” i sve teme koje se vežu za stare Slavene i mitološku dimenziju oko kulta boga Peruna.. Glavni ključ interpretacije je staroslavenska baština i kozmogonija, no i interpretacija kroz književna kazivanja i predstave temeljene na publikacijama Katičića i Belaja koji su lingvistički i povijesno istražili ovo područje.⁵⁹

⁵⁸ Ratković, L., (2012.) *Ekomuzej Mošćenička Draga, Strateški plan*, Muze d.o.o. Zagreb, str.47.

⁵⁹ Ratković, L. (2022.) *Kuća stabla svijeta*, Muze d.o.o. Zagreb, str.25.

Međunarodni festival književnosti i poezije „Sipar“

Održan je na osnovu inicijative desetak literata iz Austrije i Hrvatske koji su željeli organizirati pjesničko i prozno natjecanje u našoj zemlji. Na plaži Sipar u Mošćeničkoj Dragi odvija se festival književnosti i poezije na kojemu sudjeluju pisci i pjesnici iz regije – Hrvatske, Slovenije, Italije, Austrije i Njemačke. Plaža Sipar u Mošćeničkoj Dragi odabrana je kao pjesnička inspiracija poznatog pjesnika Rikarda Katalinića *Jeretova*, inače Vološčana po ocu, a po majci Mošćeničana. Na plaži Sipar otisnuta je u njegova pjesma istoga imena. Upravo na toj plaži literati stvaraju pjesme i prozne zapise inspirirane morem, primorjem i prošlošću, te svoje radove po završetku dana predaju stručnom žiriju koji ih ocjenjuje. Nakon svake od tri večeri festivala upriliči se glazbeno – scensko - poetski program u kojem nastupaju brojni inozemni i domaći umjetnici. Zadnji dan, nedjelju, odvija se veliko finale i dodjeljuju tri glavne nagrade nakon čega slijedi kazivanje stihova i proznih zapisa te glazbena manifestacija.⁶⁰

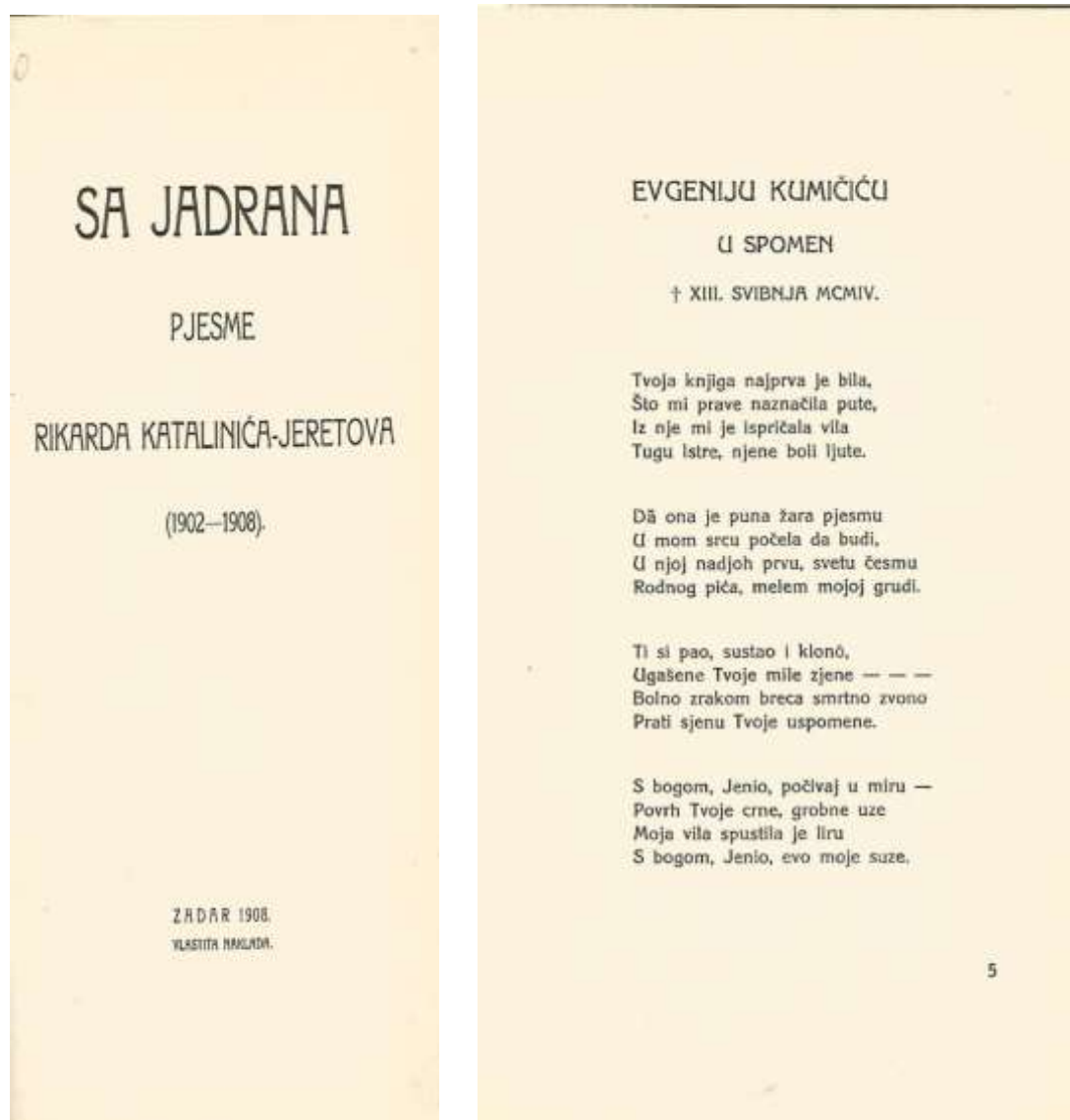
Festival svojim formalnim elementima upućuje na figuru sjećanja Katalinića Jeretova i njegovu vezu sa Mošćeničkom Dragom. No i oblikovanjem programa upućuje na spomenutu povijesnu crticu o boravku Barba Rike u Mošćeničkoj Dragi. U sklopu Festivala Sipar književnici iz Austrije, Slovenije, Italije i Hrvatske u javnom prostoru Mošćeničke Drage pišu književna djela na definirane godišnje teme. Festival objedinjuje pjesnička, glazbena i likovna događanja (javna čitanja, koncerte, izložbe), od kojih mnoga tematiziraju more, primorje, brodarstvo.⁶¹

Ključni dio festivala je zaključno pjesničko događanje u okviru kojeg žiri proglašava najbolji rad nastao tijekom festivala. Festival, dakle, mjesnu plažu, ali i Mošćeničku Dragu, pretvara u mjesto koje će inspirirati suvremene književnike na stvaranje. Njime Mošćenička Draga, a posebice plaža Sipar, postaje mjesto sjećanja koje povezuje povijesnu ličnost i stvaralaštvo Barka Rike sa suvremenim književnicima u istom formativnom krajoliku, na istom mjestu gdje je, prema lokalnim interpretacijama, i *Barba Rike* (Katalinić Jeretov) stvarao.

⁶⁰ Rudan, E., Staraj, R. (2007.) *Katalog TZ M. Draga*, str 14.

⁶¹ Augustinčić, T. (2023.) *Mošćenički zbornik 7, Rodne kuće i omiljeni žal: društveno sjećanje na književnike u Brseču, Mošćeničkoj Dragi i Kraju*, KČS M. Draga, str. 208.

Slika 14. Pjesma „U Spomen Kumičiću“ Rikarda Katalinića Jeretova

Izvor: Zbirka pjesama *Sa Jadrana*, Vlastita naklada, Zadar 1908., str. 5.

Perunov festival

“Perunov festival” veliki je festival Ekomuzeja Mošćenička Draga i destinacije “Perunov svijet”. Glavni program festivala temeljen je na slavljenju staroslavske i starohrvatske baštine. Upriličuje se na teritoriju destinacije “Perunov svijet”, u amfiteatru u Potoškoj vali, na lokaciji Sv. Petar, odvijaju se neki ključni dijelovi festivala (kao npr. početak ili kraj festivala). Programski ima široki spektar mogućnosti, međunarodni je po svom karakteru, namijenjen širokoj ciljnoj skupini, a posebna je pažnja usmjerena prema dječjoj populaciji. U idejno postavljanje Perunovog festivala svakako treba spomenuti i aktivnosti Udruge Dragodid i

njihov projekt obnove u Petrebišćima. U Trebišćima se pak kroz cijelu godinu kreiraju manji programi povezani sa staroslavenskom mitologijom prema nekim staroslavenskim godišnjim ciklusima (Perundan 20. lipnja, Praznik Mokoš, isključivo petkom od 25. listopada do 1. studenog). Tijekom festivala održavaju se književne tribine pa i predstave pučkog teatra Perunika povezane sa staroslavenskom mitologijom.⁶²

Povijesni festival, Mošćenice

Najvažniji dan za Mošćenice je Kandalora ili Svijećnica, kada vjernici nose svijeće na posvetu u Crkvu sv. Andrije; taj je datum proglašen Povijesnim danom Mošćenica i svečano se obilježava svake godine početkom veljače. Program Kandalore zapravo je početak godišnjih događanja u Mošćenicama koje su objedinjene radnim naslovom “Povijesni festival Mošćenice”. Sva događanja ovog festivala kroz godinu u što većoj mjeri moraju uključivati upravo oživljavanje povijesnih događaja, interpretacija “žive povijesti” iz prve ruke i ambijenata koji se temelje na iščitavanju gradskog statuta. Mošćenice su posjedovale i Statut (Zakon) iz prve polovice 17. stoljeća. Na Kandaloru uprizoruje se srednjovjekovna predstava temeljena na zapisima iz Mošćeničkog Zakona/Statuta.⁶³

Manifestacije utemeljene na bogatoj tradiciji, festivali koji njeguju književnu, glazbenu ili scensku posebnost regije ili pak cijenjeni hrvatski i inozemni umjetnici svih glazbenih izričaja privlače svake godine sve više posjetitelja koji nerijetko, upravo prema njima određuju vrijeme dolaska. U prekrasnom ambijentu starih crkava, muzeja i galerija, idiličnih otočkih mjesta, prekrasnih parkova, gradskih trgova ili gorskih mjesta, oživljavaju čaroban svijet umjetnosti, književnosti, nostalgije ili pak suvremenih zvukova. Pozornice su na gradskim trgovima ili u parkovima, u tišini crkava slušaju se koncerti hrvatskih i svjetskih glazbenih zvijezda, uživa se u literarnim manifestacijama povezanim sa neiscrpnom književnom baštinom ali i modernim autorima. Za sve su otvorena vrata galerija, knjižnica i muzeja koji otkrivaju baštinu te daju tako jasnu poruku o kulturnom identitetu zanimljivog i nikada do kraja otkrivenoga Kvarnera.⁶⁴

⁶² Ratković, L. (2012.) *Ekomuzej Mošćenička Draga, Strateški plan*, Muze d.o.o. Zagreb, str. 50.

⁶³ Ratković, L. (2012.) *Ekomuzej Mošćenička Draga, Strateški plan*, Muze d.o.o. Zagreb, str. 50.

⁶⁴ Kvarner.hr: *Turistička zajednica Kvarnera - Turizam*, <https://www.kvarner.hr/turizam>, (pristup 01.03.2024.)

5.1.6. Ostale književne manifestacije

Općina Mošćenička Draga i bliža okolica u ljetnim mjesecima, no i predsezoni i posezoni, nudi različite manifestacije koje su vezane za spomenute zavičajne književnike, no i druge literarne programe kao što su pjesničke večeri, književne radionice i promocije knjiga. Happeninzi uz glazbu, kazalište, poetske recitale i pjesme odvijaju se na plaži Sipar u M. Dragi, u parku *Contovo*, te na trgovima u Mošćenicama i Brseču. *Na šterni* u Brseču još od 1995. godine organiziraju se pjesničke večeri popraćene klasičnom ili jazz glazbom gdje literati liburnijskog i riječkog područja recitiraju svoje stihove. Nerijetko na tim večerima nastupa neko poznato književno ime iz naše zemlje, a često na istim pjesničkim eventima nastupaju i inozemni pisci i pjesnici. Na *Brsečkoj hridi kod crkvice Sv. Magdalene*, inače mjestu gdje je često Kumičić tražio svoj mir kako bi pisao, organiziraju se kazališne i književne predstave vezane na život i djelo velikog hrvatskog pisca koji je rođen u Brseču. U parku *Contovo* u Mošćeničkoj Dragi organiziraju se literarne, kazališne i glazbene večeri na nekoliko lokacija, a čest motiv tih večeri je lokalna i tradicijska tematika prikazana kroz prizmu književnosti. U parku gostuju grupe umjetnika, različiti pučki teatri i pojedinci koji promoviraju svoje prozne i pjesničke zbirke. U Kraju, rodnom mjestu Viktora Cara Emina, pred crkvicom Sv. Marije, tradicionalno se održavaju književne tribine i pjesničke večeri posvećene liku i djelu Viktor Cara Emina, ali i ostale književne manifestacije kao što su promocije pjesničkih zbirki tematski vezanih za prošlost Kraja, Liburnije i Istre.⁶⁵

⁶⁵ Rudan, E., Staraj, R.(2007.) *Katalog TZ M. Draga*, str 22.

Slika 15.: *Okrugli stol o Viktoru Caru Eminu u Kraju*

Slika 16.: *Spomen ploča Viktor Car Emin u Kraju*

Izvor: Arhiva autora

5.2. Književno – povijesna komponenta

Književno - povijesna baština Općine Mošćenička Draga ogleda se kroz interpretacijske centre koji su usko povezani za književnošću područja (Viktor Car Emin i Eugen Kumičić), glagoljicom (Mošćenice i Brseč), Srednjovjekovnim zakonom i statutom grada Mošćenice te Staroslavenskom baštinom na obroncima Peruna i u selu Trebišće. Svi interpretacijski centri u svojim prostorima čuvaju bogatu povijest ovog područja koja je itekako zanimljiva s aspekta pisane riječi, ne samo kroz znamenite zavičajne pisce i pjesnike, nego i brojne tragove glagoljice koja se koristila kao službeno pismo, a najbolje je zabilježena u spisima sačuvanog Mošćeničkog zakona i statuta. Također, staroslavensko selo Trebišće podno Peruna aktiviralo je kulturne institucije i udruge područja da se ozbiljno bave istraživanjem i proučavanjem mitološke dimenzije vezane za slavenskog boga Peruna, sve je rezultiralo realizacijom suvremenog interpretacijskog centra koji u svom sadržaju nudi niz publikacija i lingvističkih studija vezanih za navedenu temu.⁶⁶

⁶⁶ Frangeš, G. (2018.) *Krovni Interpretacijski plan Ekomuzeja Mošćenička Draga*, Rijeka, str.35.

5.2.1 Interpretacijski centar Eugen Kumičić u Brseču

Istaknuta baštinska uporišta povijesnog grada Brseča i njegove okolice Brseščine: srednjovjekovna urbanistička cjelina s pojedinačnim spomenicima graditeljskog nasljeđa većinom iz 17. i 18. st. i u njima sačuvanim inventarima (sakralnim i profanim) i autentično sačuvanim spomeničkim interijerima – toš, škola i razvoj školstva u Brseču, prožimanje utvrđenog grada, ruralne okolice i strme obale s izrazitim krajobraznim vrijednostima: suhozidi, gromače i lokve, vinarstvo i vinogradarstvo, ljekovito bilje, broskva, šparoge, češnjak i smokve, vizure i panorame, podmorje, brdovito zaleđe, aura rodnog mjesta sa sačuvanom rodnom kućom Eugena Kumičića (*Jenio Sisolski*) i posebno njegova romana *Začuđeni svatovi* i *Jelkin bosiljak* koji se odvija u samom Brseču i okolici, aktivni umjetnici, posebno galerija i park skulptura Ljube de Karina, te ateljei Maje Franković i Zdenka Velčića, čakavština i glagoljica.

U rodnoj kući Eugena Kumičića, kroz interaktivnu, multimedijalnu, interdisciplinarno koncipiranu stalnu izložbu profesionalne produkcije muzeološki i muzeografski je ispričana priča o Kumičiću, Brseču i okolici. Kumičić je glavni ključ interpretacije, a njegova rodna kuća središnje mjesto iz kojega se istražuju grad i okolica, te ostale sastavnice Ekomuzeja Mošćenička Draga. Sadržajno i konceptijski komplementaran “sastavnicama izvan zidova” i programima “žive baštine”, kao i ostalim interpretacijskim centrima teritorija Ekomuzeja Mošćenička Draga. Posebno povezan s Viktorom Carom Eminom, ali i sa suvremenom književnom produkcijom književnika koji ovdje žive ili su s ovim prostorom na drugi način povezani.⁶⁷

5.2.2. Interpretacijski centar Etnografska zbirka Mošćenice

Istaknuta baštinska uporišta povijesnog grada Mošćenica i njegove okolice Mošćeniščine: srednjovjekovna urbanistička cjelina s pojedinačnim spomenicima graditeljskog nasljeđa (sakralni i profani spomenici) i autentično sačuvanim spomeničkim interijerima poput *Toša*, *Perila*, *Kaštela*, *Dopolavora*, *Kosnice...*⁶⁸ Moguća rekonstrukcija života u srednjovjekovnom gradu s relativnom samoupravom temeljem iščitavanja sačuvanih povijesnih izvora - pravnih spisa: zakona i statuta. Ruralna okolica Mošćeniščina s izrazitim krajobraznim

⁶⁷ Ratković, L. (2012.) *Ekomuzej Mošćenička Draga, Strateški plan*, Muze d.o.o. Zagreb, str.39.

⁶⁸ Ratković, L. (2012.) *Ekomuzej Mošćenička Draga, Strateški plan*, Muze d.o.o. Zagreb, str.40.

vrijednostima (Vodna draga) i kultiviranim krajolikom koji svjedoči o bogatoj poljodjelskoj baštini (tradicionalno maslinarstvo, vinarstvo...) te mrežom lokalnih putova s vizurama i panoramama (Rimska cesta, Kalac, Grabrova, Uboka, Malinski i Napoleonski put), sačuvani običaji kao što su Karneval te katolički blagdani i svetkovine, i neizostavna čakavština i glagoljica. Obilježavanje Kandalore, povijesnog dana Mošćenica, kroz književni igrokaz starim gradom temeljen na zapisima iz Mošćeničkog statuta i zakona.⁶⁹ Interpretacijski centar smješten je u prostoru postojeće muzejske zbirke. Centar s jedne strane proširuje, a s druge fokusira muzeološku i muzeografsku interpretaciju na ključne identitetske teme važne za grad i njegovu okolicu (posebno iščitavanje srednjovjekovnog utvrđenog grada i života njegovih stanovnika). Stalna izložba je interdisciplinarno razrađena, multimedijalna i produkcijski kreativna i inovativna. Sadržajno i konceptijski komplementaran “sastavnicama izvan zidova” i programima “žive baštine”, kao i ostalim interpretacijskim centrima teritorija Ekomuzeja Mošćenička Draga.⁷⁰

Slika 17.: Faksimil Mošćeničkog zakona iz 1637.god.

Izvor: Margetić, L.(2012.) *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru*, Nakladni zavod Globus / Naklada Kvarner / Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, str.627

⁶⁹ Margetić, L. (2012.) *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru*, Nakladni zavod Globus / Naklada Kvarner / Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, str.627.

⁷⁰ Ratković, L. (2012.) *Ekomuzej Mošćenička Draga, Strateški plan*, Muze d.o.o. Zagreb, str.40.

5.2.3. Interpretacijski centar Trebišće – Perun

Područje zaseoka Trebišća dio je arheološke zone kanjona M. Drage i Peruna, zaštićenog nepokretnog kulturnog dobra kulturno - povijesne cjeline.⁷¹ Zona zaštite pokriva prostor koji se nalazi između lokaliteta Potoki, Petrebišća, Trebišća i Jučići. Prostor je bogat pećinskim i jamskim objektima od kojih su najznačajniji Podsojna i Druška peć te polupećina Zijavica. Ovo je područje također i arheološko kulturno dobro s naglašenom koncentracijom staroslavenskih i starohrvatskih toponima. Samo je mjesto prema etimologiji toponima mjesto sječe svetoga hrasta – dio staroslavenskih obreda prinošenja žrtava bogovima. Perun je dominantni vrh zone, a prema nalazima keramike i toponimu očito je mjesto štovanja Perunovog kulta. Jezikoslovna i etnološka istraživanja potvrdila su da su Trebišća dio kulturnog i sakralnog krajobraza kojega su Slaveni sa sobom donijeli iz pradomovine.⁷²

Što se tiče Interpretacijskog centra Kuća stabla svijeta u Trebišću podno Peruna, radi se o kući s prizemljem i dva kata te još jednom sobom (odvojenom od ostatka) u potkrovlju sa južne strane. U prizemlju, gdje je ulaz sa sjeverne strane i s prvog kata pomoću drvenih ljestva, nalazi se suvenirnica/bookshop koja pruža informacije o stalnom multimedijalnom postavu na gornjim katovima i proizvode/suvenire vezane uz postavu i Potošku dragu, te knjige na različitim jezicima koje otkrivaju mitologiju, povijest i etnografiju područja.

Kuća Stabla svijeta jedan je od deset najposjećenijih interpretacijskih centara u primorskom dijelu Hrvatske. Aktivno pridonosi zadovoljstvu posjetitelja i promoviranju Općine Mošćenička Draga, destinacije *Perunov svijet, mistična duša Kvarnera* te Primorsko-goranske županije tijekom cijele godine. Interpretacijski centar kontinuirano generira kvalitetne programe, sadržaje i atrakcije koji posjetitelje pozivaju na posjećivanje Trebišća i izvan turističke sezone. Time se lokalno stanovništvo potiče na razvoj turističke infrastrukture izvan uže primorske zone, prema obroncima Učke.⁷³

⁷¹ Registar.kuturnadobra.hr: *Kulturna dobra*
<https://registar.kuturnadobra.hr/#/details/Z-2733> (pristup 03.03.2024.)

⁷² Belaj, V.(2006.) *Mit u prostoru/Myths in Landscape*, Mošćenički zbornik br. 3, KČS M. Draga, str. 5-39; Katičić, R.(2006.) *Perunovo svetište nad Mošćenicama u svjetlu toponimije i topografije*, Mošćenički zbornik br. 3, KČS M. Draga, str. 41-52; Vinšćak, T.(2006.) *Perun i Trebišća nad Mošćenicama, recentna etnološka istraživanja*, Mošćenički zbornik br. 3, KČS M. Draga str. 41-52.

⁷³ Ratković, L. (2022.) *Kuća stabla svijeta*, Muze d.o.o. Zagreb, str.30.

Slika 18.: *Interpretacijski centar Kuća stabla svijeta u Trebišću*

Izvor: Muze d.o.o.

5.2.4. Interpretacijski centar Viktor Car Emin u Kraju

Ovaj interpretacijski centar ujedno je i peta, nova sastavnica Akcijskog i Strateškog plana Ekomuzeja Mošćenička Draga. Nalazi se u samom centru mjesta Kraj, nedaleko od pišćeve rodne kuće i sadrži prikaz života i rada znamenitog liburnijskog pisca. Centar je, osim što sadrži brojne artefakte tematski povezane sa Viktorom Carom Eminom, i mjesto susreta lokalnih i regionalnih kulturnjaka te sjedište udruge mještana Kraj kojima je glavni cilj valorizacija i promocija jednog od najznačajnijih regionalnih pisaca 20-tog stoljeća u Hrvatskoj. Osim što je interpretacijski centar točka pregleda i susreta s Viktorom Carom Eminom, isto tako ima ulogu interpretacije povijesti Kraja i okolice, stoga ga možemo svrstati i u zavičajni muzej koji baštini lokalnu tradiciju i povijest te često služi kao polazište za daljnja istraživanja i implementaciju novih otkrića u suvremenom kulturnom i turističkom ozračju. No najvažnije da je Viktor Car Emin ovim centrom „ponovo pronašao svoj dom“ i vratio se tamo gdje mu je i mjesto – u svoj rodni Kraj kojeg je najviše volio i za njime cijeli svoj život čeznuo.⁷⁴

⁷⁴ Juraga, M. (2016.) *Zbornik radova, Viktor Car Emin*, Udruga Jenio Sisolski, Brseč / KČS M. Draga, str. 104.

6. PLANOWI RAZVOJA KULTURNOG I KNJIŽEVNOG TURIZMA OPĆINE MOŠĆENIČKA DRAGA

Akcijski plan i program obuhvaća s jedne strane popis aktivnosti razvoja krovnog brenda kulturno - turističke destinacije „Perunov svijet”, a s druge detaljni plan aktivnosti na razvoju Ekomuzeja Mošćenička Draga kao krovne organizacije za prezentaciju i interpretaciju prirodne i kulturne baštine ovog područja koja sudjeluje, uz ostale dionike iz sektora, u generiranju i upravljanju kulturnim i kulturno - turističkim razvojem, a predstavlja važan i temeljni segment ukupnog održivog razvoja Općine Mošćenička Draga.⁷⁵

Ekomuzej Mošćenička Draga krovna je organizacija kojom stanovnici „Perunovog svijeta”, na suvremen, inovativan, kreativan i održiv način djeluju u dinamičnom procesu na očuvanju, interpretaciji i prezentaciji ukupne kulturne i prirodne baštine kao njegovi glavni nositelji i dionici! Holističko (sveobuhvatno) djelovanje kroz Ekomuzej Mošćenička Draga simbolično se zrcali u slici moćnog stabla hrasta kojim je opisana praslavenska kozmogonija utkana u toponimiji ovog krajolika. Tako korijeni praslavenskog duba predstavljaju vitalne potencijale i resurse ukupne prirodne i kulturne baštine koju se kroz Ekomuzej Mošćenička Draga prepoznaje, osnažuje i hrani. Snažno stablo duba simbol je snage jedinstva u zajedničkoj namjeri i motivaciji očuvanja kulturnog identiteta koji se prenosi budućim generacijama. Razgranata krošnja s gustim i stalno obnavljajućim ozelenjenim granama, simbol je raznolikih medija kojima se komunicira i prezentira identitet, te ujedno kreira kvalitetne i autentične kulturno - turističke proizvode koji sudjeluju i u ekonomskom razvoju ovog kraja. Tako kroz sastavnice Ekomuzeja Mošćenička Draga postoje interpretacijski centri, autentični prostori življenja i kušanja baštine.

6.1. SWOT analiza

SWOT analiza je proces analiziranja okruženja u kojem se razvija neki projekt, institucija ili destinacija, u našem slučaju Destinacija Mošćenička Draga, na način da se utvrđuju snage i slabosti koje okruženje ima i na koje se može djelovati, te vanjske mogućnosti i prijetnje s

⁷⁵ Ratković, L. (2012.) *Ekomuzej Mošćenička Draga, Akcijski plan*, Muze d.o.o. Zagreb, str.4.

kojima će se suočavati u svom radu i mora ih uvažavati. Na temelju terenskog uvida i rada s predstavnicima uže grupe dionika, te temeljem analize podataka iz Prostornog plana Općine Mošćenička Draga, okruženje se analizira kroz postojeće stanje kulturnog i turističkog sektora.

SWOT analiza pokazuje da u kvalitativnom smislu za razvoj Destinacije M. Draga snage u mnogočemu nadilaze slabosti. Snage su u prvom redu u ljudskim potencijalima: iskusnim i obrazovanim stručnjacima, koncentraciji kreativnih ljudi i umjetnika, te visoko motiviranim pojedincima za očuvanje i prezentiranje vlastitog nasljeđa i kulturnog identiteta. Veliku snagu predstavljaju kontinuirana znanstvena i stručna istraživanja nastala kroz djelovanje Katedre Čakavskog sabora Mošćenička Draga, koja su podloga svakoj interpretaciji i prezentaciji kulture i baštine. Snage su prepoznate i u očuvanom kulturnom krajoliku, očuvanosti baštinskih prostora i ambijenata u većoj mjeri s riješenim vlasničkim odnosima (odnosi se na prostore JLS Općine Mošćenička Draga koji su do sada korišteni za muzejsko-galerijske djelatnosti) te dobroj intersektorskoj komunikaciji, posebno onoj između kulture i turizma. Slabosti su nekomunikativnost specifičnosti destinacije, ponavljanje u oblicima prezentacije vlastitog identiteta, te slaba diversifikacija medija i proizvoda kulturne i baštinske ponude tijekom cijele godine. Ipak sve navedeno može se uzeti i kao svojevrsna snaga jer do sada nisu učinjeni niti veći financijski izdaci za spomenute aktivnosti (izuzev EU fondova), te je projektiranju i planiranju moguće sada pristupiti cjelovito, planski i od svojevrsne nulte točke. Veća bi šteta bila da su se u području interpretacije i prezentacije ostvarili parcijalni i nepovezani projekti, bez vizije o integralnom pristupu. S druge strane glavna snaga, a to je bogatstvo kulturne i prirodne baštine, može se zbog potrebe za velikim financijskim sredstvima za ostvarenje njihove fizičke očuvanosti, gledati uvjetno i kao slabost jer su ulaganja, samo u fizičko očuvanje starih gradova te pojedinačnih nepokretnih spomenika kulture u planinskom zaleđu, financijski izrazito zahtjevni i ne mogu se ostvariti bez financijske podrške županije, države i EU. Zato je iznimno važan zadatak Općine i Turističke zajednice Mošćenička Draga da svojim djelovanjem doprinese sustavnom radu na prikupljanju financijskih sredstava kroz pripremu projekata za fondove EU-a koji će podjednako zahvaćati konzervatorski, interpretacijski, prezentacijski i turistički aspekt kao garanciju održivosti. Sredstva putem EU fondova se prikupljaju i značajni materijalni napredak je vidljiv i iskoristiv.⁷⁶

⁷⁶ PUR (2015.) *Strategija razvoja Općine M. Draga*, Općina M. Draga, str. 28.

Slika 19.: SWOT analiza 1

SNAGE	SLABOSTI
<ol style="list-style-type: none"> 1. raznolikost i bogatstvo prirodnih, kulturnih i povijesnih vrijednosti koje je moguće kroz inovativnu, sustavnu i cjelovito osmišljenu prezentaciju očuvati i turistički valorizirati; 2. dobra razina očuvanosti prirodne i kulturne baštine; 3. autentični i dobro očuvani baštinski prostori u vlasništvu Općine MD (prvenstveno oni namijenjeni muzejsko-galerijskim djelatnostima) koji se rasprostiru na cijelom području Općine; 4. Prostorni plan Općine MD u kojemu su razvoj turizma s ugostiteljstvom i kulturnim i komunalnim djelatnostima prioritetan cilj⁶; 5. kvalitetni ljudski potencijal: iskusni i obrazovani stručnjaci, koncentracija kreativnih ljudi i umjetnika, te visoko motivirani pojedinci za očuvanje i prezentiranje vlastitog nasljeđa i kulturnog identiteta; 6. dugogodišnja istraživanja različitih oblika kulturne i prirodne baštine i publicirani rezultati istih kroz djelovanje Katedre Čakavskog sabora Općine MD i srodnih nevladinih udruga; 7. skladna praksa timskog rada između institucija i suradnika u području organiziranja i realiziranja kulturnih i turističkih aktivnosti; 8. otvorenost i gostoljubivost ljudi; 9. razvijen turizam općine i kvarnerskog okruženja u segmentima kojeg je zaposlen veliki broj lokalnih ljudi (iznajmljivanje smještajnih kapaciteta, ostali oblici turističke ponude - kvalitetna gastronomska ponuda, autohtoni proizvodi, suvenirnice, turistički vodiči...); 10. dobar smjer razvoja raznolikih cjelogodišnjih aktivnosti i atrakcija na području općine; 11. dobra prometna povezanost baštinskih resursa; 12. dobra prometna povezanost s većim središtima u Hrvatskoj i okolnim zemljama. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. potreba za velikim financijskim sredstvima za fizičko očuvanje brojnih kulturnih i prirodnih dobara koji nadilaze financijske mogućnosti jedinice lokalne samouprave; 2. slaba realizacija projekata financiranih iz fondova EU; 3. nedostatak strateških razvojnih planova Općine MD, posebno u odnosu na razvoj turizma i posebnih oblika turizma (kulturni, eko, adrenalinski, planinski...); 4. nedovoljna osviještenosti šireg kruga lokalnog stanovništva o vrijednostima i posebnostima lokalnog kulturnog i baštinskog identiteta; 5. nejasan identitet ukupne ponude turističke destinacije: koje su glavne i jedinstvene vrijednosti ove destinacije u odnosu na Kvarner, Hrvatsku, Jadran, Mediteran?; 6. nejasan vizualni identitet destinacije; 7. promotivni materijali nedostatan atraktivni; 8. nedostatan i zastario oblik signalistike i interpretacije kulturnih dobara i prirodnih vrijednosti; 9. slaba pokrivenost destinacije na internetu; 10. nije organizirana sustavna edukacija turističkih vodiča o lokalnoj baštini i kulturi; 11. ograničen broj proizvoda i aktivnosti kulturne i turističke ponude; 12. nema dovoljno razvijenih autohtonih proizvoda i suvenira; 13. zastarjeli i nedostatan komunikativni postavi izložbi u Mošćenicama i Brseču; 14. nedostatak događanja nacionalnog i internacionalnog karaktera: atrakcije i događaji uglavnom poznati lokalnom stanovništvu; 15. nedostatak sustavne interpretacije i prezentacije kulturne i prirodne baštine i uključivanja iste u cjelogodišnju turističku ponudu destinacije.

Izvor: Ekomuzej Mošćenička Draga

Slika 20.: SWOT analiza 2

MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> - povećana potražnja za proizvodima specijalnih interesa i novim destinacijama u kojima je lokalno stanovništvo svjesno i ponosno na baštinske vrijednosti, te ih sposobno na suvremen i inovativan način komunicirati posjetiteljima i kreirati dodanu vrijednost; - mogućnost razvoja inovativnih kulturnih i turističkih proizvoda i sustavnog planskog kreiranja integrirane jedinstvene turističke destinacije; - sve veći interes za razvoj ekomuzeja kao metodologije kulturnog aktivizma u kojemu lokalni ljudi integralno i cjelovito čuvaju, interpretiraju i prezentiraju vlastiti identitet i na taj način aktivno usmjeravaju vlastiti održivi razvoj; - suradnja s ostalim srodnim destinacijama i regijama koje imaju sličnu razvojnu logiku u svrhu valoriziranja i očuvanja vlastitog identiteta koji za posljedicu ima privlačenja posjeta; - EU fondovi koji sufinanciranjem potiču inovativne i kreativne razvojne projekte u području kulture i turizma, te regionalnog razvoja; - interesi na nacionalnom i lokalnom nivou za čvrstu podršku razvoju lokalnog identiteta destinacije; - opći zaokret prema specifičnim iskustvima vezanim uz prirodu; - povećana svijest o zaštiti kulturnih i prirodnih vrijednosti; - povećana svijest o potrebi valoriziranja i njegovanja lokalnih identiteta nasuprot globalizacijskim trendovima "unifikacije"; - korištenje snage interneta, e-marketinga i ostalih oblika novih tehnologija u očuvanju i prezentaciji vlastitog identiteta i atrakcija destinacije. 	<ul style="list-style-type: none"> - nepovoljan demografski rast; - opasnost od devastacije prostora neplanskom i neodrživom gradnjom; - opasnost od ekstenzivnog i neplaniranog korištenja prirodnih resursa; - pogoršanje životnog standarda ciljnih skupina; - očekivanje visoke kvalitete vezane uz turističke usluge; - konkurencija na globalnom tržištu; - nedostatak razumijevanja i podrške razvoju od strane državnih institucija; - opasnost nebalansiranog razvoja destinacije s posljedicom ugrožavanja ključnih identitetskih značajki; - nepoštivanje stručnog i znanstveno utemeljenog mišljenja i vodstva u razvoju i akomodaciji kulturnih resursa u turizmu; - prevladavanje prakse koja podržava sklonost brzim rješenjima nauštrb kvalitete; - dugotrajna realizacija akcijskih planova zbog nedostatka ili prekida u kontinuitetu priljeva financijskih sredstava koja dovodi do zastarijevanja koncepata i motivacije učesnika i timova.

Izvor: Ekomuzej Mošćenička Draga

6.2. Književnici kao atrakcijska osnova kulturnog turizma

Jasno je da su spomenuti književnici područja glavna snaga u turističkoj prezentaciji književnog segmenta Općine Mošćenička Draga. Ako zamišljamo turizam danas, onda ga obavezno moramo povezati s poviješću i povijesnim atrakcijama, bilo da se radilo o materijalnoj ili nematerijalnoj baštini. Književnost na ovim prostorima je krajem 19. i početkom 20. stoljeća doživjela svoj procvat i to rođenjem i djelovanjem tri velika pisca. Njihovi životi, njihova djela i materijalni ostaci, atrakcijska su osnova ove destinacije i bilo bi besmisleno ne iskoristiti te potencijale u promociji i komercijalizaciji kulturnog i književnog proizvoda na turističkom tržištu.

U tom smislu ne smije se ignorirati kontekst kulturnog turizma, procese stvaranja baštine, niti perspektivu lokalnih zajednica o njihovoj baštini i njihovom djelovanju na njezinoj zaštiti i očuvanju. Evokacijama povijesnih ličnosti Eugena Kumičića, Rikarda Katalinića Jeretova i Viktora Cara Emina treba pristupiti iz perspektive antropologije društvenog sjećanja jer ono otvara nekoliko mogućnosti u istraživanju i primjeni istraživačkih uvida u daljnjem radu Ekomuzeja Mošćenička Draga. Perspektiva antropologije društvenog sjećanja može preformulirati i osvježiti raspravu o književnoj baštini, o mjestu i ulozi trojice književnika u lokalnoj baštini i razvoju turizma. Također, može doprinijeti rasvjetljavanju različitosti, višeznačnosti i višeglasnosti djelovanja društvenih aktera, pa čak i osnaživanju društvenih aktera i lokalnih zajednica ako toj različitosti pristupamo ne kao problemu, već kao resursu.⁷⁷

Književna baština Općine Mošćeničke Draga upravo se temelji na ova tri književna imena i određena prednost je da se svako ime nalazi u jednom od lokaliteta općine, pa tako Emina smještamo u Kraj, Katalinića *Jeretova* u M. Dragu, a Eugena Kumičića u Brseč. Oko navedenih literata stvorene su manifestacije i festivali, stoga se njihovi životi i djela uspješno interpretiraju i prikazuju mnogobrojnim posjetiteljima ove turističke destinacije, poglavito turistima kojima se tematika nastoji približiti na pojedinim stranim jezicima. Oni su postali atrakcijska osnova kulturnog turizma destinacije. Sve što vrijeme više prolazi, to oni postaju značajniji i interesantniji turistima, osobito ako su njihovi životi ishodišta realizacije muzeja, interpretacijskih centara ili umjetničkih događanja u prostoru.

⁷⁷ Augustinčić, T. (2023.) *Mošćenički zbornik 7, Rodne kuće i omiljeni žal: društveno sjećanje na književnike u Brseču, Mošćeničkoj Dragi i Kraju*, KČS M. Draga, str. 204.

6.3. Doprinos turizmu destinacije

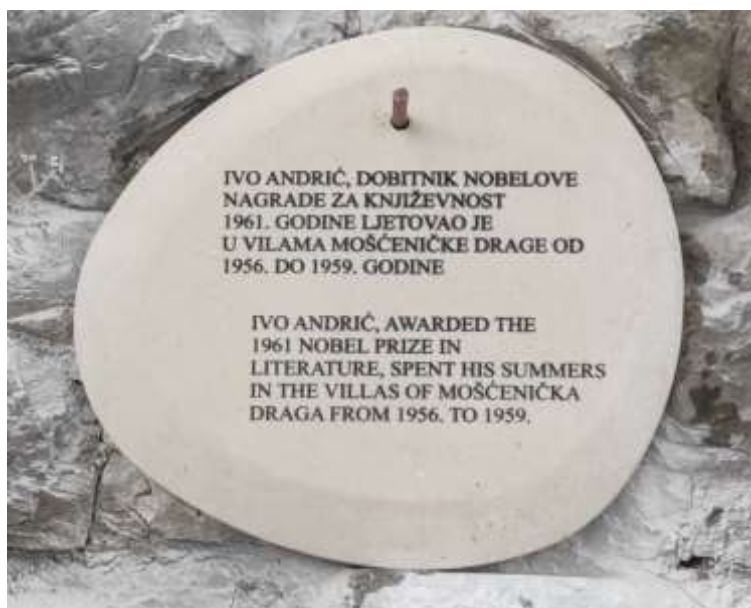
Kulturno nasljeđe daje određenu autentičnost destinaciji, čini je prepoznatljivom i drukčijom i na njoj se često temelji konkurentna prednost u odnosu prema drugim destinacijama. Međutim, nije dovoljno imati samo bogato kulturno nasljeđe, njime treba znati marketinški upravljati. Samo nasljeđe koje je, u najvećoj mogućoj mjeri, u funkciji turizma - može pružiti maksimalne ekonomske efekte. U turističkim destinacijama mora i sunca kulturni resursi pridonose kvaliteti cjelokupne ponude, nude duhovno blagostanje i trajno sjećanje na određenu destinaciju. Kultura je osnova turističkom proizvodu mnogih zemalja i glavni razlog zašto ih turisti posjećuju. Želja za upoznavanjem drugih kultura bila je motiv putovanjima još od grčkih i rimskih vremena.⁷⁸

Turistička destinacija Mošćenička Draga, u spektru turističke ponude, ima za svoj glavni cilj zadovoljiti različite interese posjetitelja razmišljajući pritom o dugoročnom turizmu i dugoročnom razvoju. Općina M. Draga već se identificirala kao festivalska, odnosno „event destinacija“, pa samim tim svoju energiju i znanje usmjerava u poboljšanje festivalske ponude kako bi zadovoljila potrebe festivalskih posjetitelja. Ovaj vid turizma rapidno raste, interesi su sve veći i ponuda se proširuje. Kako bi destinacija bila zanimljiva posjetiteljima, treba raditi na specifičnosti ponude kako bi mogla nadmašiti konkurenciju. Rijeko koja destinacija ima tako bogatu i, na malom prostoru, gusto koncentriranu književnu snagu, stoga je ta činjenica već dovoljna specifičnost da turisti posjećuju Općinu M. Draga. Ako spomenuta destinacija bude intenzivno i planski radila na svom kulturnom i književnom proizvodu, uspjeh je zajamčen. Doprinos turizmu destinacije s aspekta književnih potencijala u budućnosti biti će ogroman.⁷⁹ Kulturni (književni) turizam zadnjih desetak godina u Mošćeničkoj Dragi uzima maha. Selektivni oblici turizam svojevrstan su trend u svijetu, a konkretan primjer primjene takvih oblika turizma upravo je književna atraktivnost kroz tri navedena književna velikana. Time Mošćenička Draga dobiva na posebnosti i prepoznatljivosti, a svoju kulturnu i književnu baštinu uspijeva plasirati kroz turističku ponudu i time ti resursi i atrakcije postaju održivi čimbenici kulturnog turizma ove općine.

⁷⁸ Vrtiprah, V. (2006.) *Kulturni resursi kao činitelj turističke ponude u 21.st.*, Ekonomska misao praksa, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, str. 279-296.

⁷⁹ Kvarner.hr: *Turistička zajednica Kvarnera - Turizam*, <https://www.kvarner.hr/turizam> (pristup 07.03.2024.)

Slika 21.: Spomen ploča Ivi Andriću na plaži Sipar u M. Dragi

Izvor: Arhiva autora

6.4. Važnost: lokalna, regionalna, međunarodna

Lokalno i tradicionalno je održivo. Ono što je važno lokalno, važno je i regionalno. Ako je destinacija okrenuta lokalnim i regionalnim interesima i identitetu područja, tada je i međunarodno interesantna i privlačna svijetu koji je posjećuje. Ono što već postoji u destinaciji i što predstavlja svakodnevni život zajednice, zanimljivo je i turistima. Današnji turist poseže za tradicionalnim, autohtonim doživljajem, stanovnicima, zanimanjima, običajima zajednice. Stoga je takav model turizma održiv jer funkcionira cijelu godinu. Autentičnost neke destinacije privlači posjetitelje. Svi suvremeni novi turistički resursi postoje pomalo svugdje. Upravo je Mošćenička Draga zadržala tu osebujnu eleganciju koju predstavlja još od svog nastanka – ništa se bitnije nije promijenilo osim nadogradnje na postojeće te održavanje istog. Šarm prošlosti spojen s tradicionalnim vrijednostima, klasika odjevena u suvremenu modernu fasadu još uvijek otkriva sjaj i strukturu izvorne arhitekture.

Književnici s područja Općine Mošćenička Draga predstavljaju lokalnu, regionalnu i međunarodnu važnost destinacije. Imaju trojaku ulogu. Najprije ostavljaju snažan pečat na lokalnoj zajednici jer se stanovništvo poistovjećuje sa snagom njihovih riječi i kroz njih percipira intelektualnu vrijednost svog zavičaja. Na regionalnom nivou ulaze u sferu književne

baštine Liburnije i same županije pa na taj način privlače zainteresiranu publiku škola, fakulteta i ostalih obrazovnih ustanova. I ono što je najvažnije za Mošćeničku Dragu, njihova je važnost međunarodna jer čine atrakcijsku osnovu turističke destinacije, iz njihovih se djela i života stvara turistički proizvod, aktiviraju se manifestacije i festivali koji su privlačni stranim posjetiteljima jer predstavljaju identitet zajednice i samu srž kulturne i književne scene.

6.5. Promocija i marketing

Gotovo svaka marketinška aktivnost u svom kontekstu turističkih atrakcija bavi se namjerom povećanja broja posjetitelja, što može imati niz negativnih učinaka u smislu očuvanja okoliša, stanovnika koje ometa parkiranje posjetitelja, buka, smeće, nedostatak lokalnih javnih sadržaja i sl.⁸⁰ Suvremeni potrošači danas puno više pažnje poklanjaju iskustvima i uspomena, što još više naglašava potrebu za inovativnim razvojnim metodama usmjerenima prema potrebama individualnih potrošača, koji na svom raspolaganju imaju dovoljno novaca, ali nemaju dovoljno vremena.⁸¹

Danas je izuzetno važno kvalitetno upravljati turističkim atrakcijama jer je konkurencija sve veća, informacije putuju brzo i lako su dostupne. Na tržištu se konstantno pojavljuju novi kanali prodaje, a također sve je više izraženija i potreba za novim iskustvima i doživljajima. Pošto je cilj povećanje i širenje kroz promidžbene aktivnosti, nužno je angažirati tradicionalne lokalne i nacionalne medije (novine, radio, televizija), nove medije (blog, portali, web stranice) i profesionalna vođenja po lokacijama gdje su književnici živjeli i stvarali. Također rekreativce i poslovne partnere u vidu stranih i nacionalnih turističkih zajednica i turističkih operatera. Isto tako nužna je promocija na svim europskim turističkim i književnim sajmovima.

Svijet u kojem živimo sve više određuju novi informacijsko-komunikacijski procesi, novo interakcijsko komuniciranje, nove tehnologije komuniciranja, novi mediji, Internet i snažno širenje globalnih komunikacijskih mreža. Novi holistički odnosi te stvaranje pravednog i transparentnog demokratskog društva promišljaju nove odnose s javnostima (javnošću) koji se usmjeravaju na strateško sporazumijevanje svih građana o bitnim pitanjima za razvoj čovjeka i društva u cjelini.⁸² Međudnos između odnosa s javnostima (javnošću), propagande

⁸⁰ Richards B. (1997.) *Marketing turističkih atrakcija, festivala, posebnih događanja*, Solomun, Zagreb, str. 75.

⁸¹ Gržinić, J., Bevanda, V. (2014.) *Suvremeni trendovi u turizmu*, Sveučilište J. Dobrile u Puli, str.21.

⁸² Plenković, M. (2003.) *Komunikologija masovnih medija*, Zagreb, Barbat, str.168.

*(promidžbe), primatelja poruke, publike, javnosti i komunikacije postojao je od uvijek kao aktivna interakcijska komunikacija koja je osobito aktualna u današnje vrijeme kada se uspostavljaju odnosi s javnošću (javnostima) i kada se politički modeli komuniciranja neprestano mijenjaju ili podliježu promjenama.*⁸³

6.6. Imidž i brend destinacije

Novi imidž služi destinaciji u svrhu bolje posjećenosti i bolje prepoznatljivosti, međutim, nije dobro za destinaciju razvijati konfuzan imidž jer se tako zbunjuje potencijalnu potrošnju. Dovoljno da destinacija bude prepoznata po jednom glavnom proizvodu, još jednom dodatnom sporednom npr. sunce i more, ali i kulturom, ili gastronomijom. Usmenom predajom usluga npr. turističkih vodiča, voditelja na lokalitetu, medijatora znanja, širit će se pozitivan imidž destinacije. Pri razvoju imidža putem novih atrakcija potrebno je koristiti holistički pristup, ostvariti interakciju s posjetiteljima, kreirati, educirati, uključiti različite dobne skupine, kroz toleranciju, učiti na primjerima u okruženju. Znanje se može definirati kao razumijevanje nečega i sposobnost korištenja tog razumijevanja kroz proučavanje i iskustvo.⁸⁴

Kako možemo određenu lokaciju pretvoriti u destinaciju? Turističku destinaciju trebamo brendirati. Kako bi se to postiglo, brend mora postati živ za sve posjetitelje i turiste koji dolaze na destinaciju. Bez obzira što neko mjesto ima moderne hotele, kongresne kapacitete, kulturnu baštinu, prirodne atrakcije, zabavne sadržaje ili ostale vrste turističkih sadržaja kojima nastoji privući posjetitelje i povećati vrijednost, uspjeh privlačnosti za turiste ovisi o njihovoj mogućnosti kreiranja jedinstvenog identiteta i različitosti u odnosu na konkurenciju. Turistima treba ponuditi jedinstveno iskustvo, a oni će odluku o izboru destinacije donijeti temeljem osjećaja i stanja svijesti, a ne temeljem cijene. Dakle, brend se stvara posebnosću onoga nečega što turista privlači a da on ne razmišlja o cijeni već o karakteristikama brenda koji ga svojom jedinstvenošću privlači u destinaciju.

Najvažnije mjerilo destinacije ono je kako je posjetitelji dožive bez obzira koliko je destinacija poznata, kako su se osjećali prilikom boravka na određenom mjestu. Sigurno da su

⁸³ Plenković, M. (2003.) *Komunikologija masovnih medija*, Zagreb, Barbat, str.166

⁸⁴ Gržinić, J. (2019.) *Uvod u turizam – povijest, razvoj, perspektive*, Sveučilište J. Dobrile u Puli, str. 196.

važni popularnost i prepoznatljivost poput, primjerice, Plitvičkih jezera, Dubrovnika ili Opatije, no imidž i brend stvaraju i manja mjesta sa nekim karakterističnim privlačnim resursom. Razvoj i realizacija turističkog brenda je dugotrajan i zahtjevan posao, no na kraju postaje isplativ. Za uspješno brendiranje destinacije važno je znati tko su nositelji turističke ponude, koja im je uloga, koje su njene atraktivnosti i po čemu se destinacija može razlikovati od ostalih. Kod destinacijskog brendiranja, jedinstvena formula ne postoji za postizanje uspjeha, no važno je usmjeriti razvoj na određenom prostoru i poimati destinaciju kao turistički proizvod i nastojati pronaći najglasovitiji, najpoznatiji, najpopularniji proizvod koji može u bliskoj budućnosti postati brend destinacije i nju predstavljati. Preduvjeti za brendiranje književne baštine Općine Mošćenička Draga postoje, književnici su brend sam po sebi, no još uvijek nedovoljno iskorišten i promoviran da uistinu destinacija dobije imidž i brend književne općine. Destinacija kao destinacija brendirana je glasovitim turističkim resursima koji postoje a vežu se na prirodnu osnovu, no pozicioniranje i promoviranje nematerijalne baštine kroz plasman pisane riječi i književne ostavštine, iziskuje malo veći napor i temeljitiji pristup. Struka i strateški planovi već postoje, institucije rade na prepoznatljivosti književne osnove i vrijeme će reći da li je proizvod dostigao razinu književno - turističkog brenda ili nije.

6.7. Ciljevi

Osvještavanje i informiranje domaće i nacionalne publike o postojanju jedinstvenog kulturno - književnog proizvoda u Općini M. Draga kojeg čine tri književnika: Eugen Kumičić, Viktor Car Emin i Rikard Katalinić *Jeretov*. Upoznavanje turističkih operatera s ovom destinacijom uroditi će stvaranjem turističkog proizvoda radi kojeg će destinacija biti posjećena tijekom većine godine. Strateški cilj Turističke zajednice Mošćenička Draga i Ekomuzeja Mošćenička Draga je produljiti sezonu a to se može upravo sadržajima vezanim za književnu baštinu ove destinacije. Jednog dana će ta činjenica možda zapošljavati lokalno stanovništvo i spriječiti mlade da odlaze u velike gradove, odnosno dati mladima mogućnost da se uključe u razvoj književnog turizma na području svoje općine. Krajnji cilj i velika ambicija svih dionika u turizmu ove općine je postavljanje Mošćeničke Drage na književnu mapu Hrvatske i Europe. Zašto ne stremiti visokim ciljevima i pokušati zamisliti ovu destinaciju kao jednu od najsnažnijih književnih destinacija na ovom dijelu Europe? Preduvjeti postoje, interpretacijski centri i festivali također, sada je nužno zakoračiti u snažnu promociju i zainteresirati širu

publiku o ovom jedinstvenom kulturnom proizvodu. Zaključno, trenutni glavni cilj je povećanje publike i interesa prema destinaciji kao i porast dolaska gostiju radi svih sadržaja i aktivnosti koja su vezana za spomenute literate. Nematerijalna i materijalna baština koja je povezana s njihovim imenima postoji, nužno je uključiti struku i kvalitetno plasirati proizvod u javnost kao simbiozu slavne književne prošlosti i izazovne književne budućnosti.

6.8. Rezultati

Književne atrakcije Općine Mošćenička Draga predstavljaju turistički, kulturno - književni i manifestacijski potencijal koji će omogućiti zapošljavanje lokalnog stanovništva, služiti ciljanoj publici, školama, fakultetima i ostalim obrazovnim ustanova da prošire svoje znanje i dožive nešto jedinstveno – čak tri književnika na tako malom prostoru, te biti temelj znanstvenicima u nastavku istraživanja na polju književnosti, slavenske mitologije, jezikoslovlja, itd. Isto tako moguće su i poželjne brojne radionice vezane na navedena književna imena, manifestacije i festivali, proizvodnja i prodaja suvenira vezanih za književnu baštinu destinacije. Također treba računati na partnerski odnos privatnog (gastronomija, iznajmljivači, hoteli..) i civilnog sektora i suradnji s jedinicom lokalne samouprave da se onemogući odlazak lokalnog stanovništva u veće gradove u potrazi za poslom. Pokušaj je to da se starogradski nukleusi i zaseoci iskoriste na jedan novi način koji će biti zamašnjak za uvijek nove aktivnosti. Ne postoji ta književna i konceptualna umjetnost koja se ne može uklopiti u ovaj značajni prostor. Treba podsjetiti da je književna baština M. Drage ključna kockica u mnogo većem mozaiku nastojanja valorizacije puno većeg prostora. Oživotvoriti interpretacijske centre, rodne kuće i mjesta sjećanja na znamenite pisce nije samo od lokalnog i regionalnog značaja, već i nacionalnog jer služe kao primjer dobre prakse i drugim dijelovima zemlje. Tako i Općina Mošćenička Draga, svojom književnom baštinom zasigurno može očekivati dobre rezultate u budućnosti. Naime, strategijom razvoja književnog turizma mora se raditi na marketingu i promociji destinacije, uložiti u valorizaciju književnosti, obilježiti atrakcije vezane za živote i djela književnika, oplemeniti, usavršiti i osuvremeniti interpretacijske centre. Sve „pod kapom“ selektivnih oblika turizma, za određenu publiku kulturnog usmjerenja koja destinaciju konzumira uglavnom u predsezoni i posezoni. Sve to rezultira produljenje turističke sezone, bolje potrošače i kulturnije goste koji respektiraju baštinu, vrednuju lokalno i regionalno te ističu nacionalno književno blago turističke destinacije Općine Mošćenička Draga.

ZAKLJUČAK

Provedeno istraživanje ukazalo je na veliki potencijal razvoja kulturnog i književnog turizma u Općini Mošćenička Draga. U toj općini se u zadnjih desetak godina počeo razvijati kulturni turizam kao vrsta posebnih oblika turizma jer cijela Općina Mošćenička Draga počiva na bogatoj povijesnoj i kulturnoj baštini što svjedoče stari gradovi, sakralna osnova, spomenici pismenosti (glagoljica), staroslavenska mitologija, umjetničke i tradicijske radionice i sl. Svi navedeni baštinski resursi ponukali su institucije, udruge i pojedince da „preusmjere“ turistički razvoj Mošćeničke Drage prema kulturnom turizmu, pa je stoga osnivanje Ekomuzeja Mošćenička Draga 2012. god., sa svojim Strateškim i Akcijskim planom razvoja, logičan potez. Upravo Ekomuzej Mošćenička Draga „zacrtava“ smjer kojim ova poznata turistička destinacija Kvarnera treba nastaviti. Sve se na neki način veže na tradiciju i prošlost, no novi su turistički resursi interpolirani u suvremeni turistički proizvod koji predstavlja simbiozu prošlosti, sadašnjosti i budućnosti te postaje zanimljiv na današnjem turističkom tržištu. Turist danas traži doživljaj, bajku, pa i djelomično „iskrivljenu“ priču od stvarnih događaja i djela, no s druge strane kroz djelovanje književnika želi osjetiti antropološku osnovu zajednice, njen identitet, tradiciju i način života na ovom području. Povijest pripada zajednici, stoga kroz djelovanje spomenutih književnika oživljavamo povijest i pokušavamo je interpretirati naracijom suvremenog književnog jezika kako bi „novi“ turisti zapravo shvatili povijest putem modernog književnog izričaja. Općina Mošćenička Draga atraktivna je turistička destinacija u cijelosti, stoga je sama po sebi brend i spada u sam vrh turističke ponude Hrvatske i ovog dijela Europe.

U Općini Mošćenička Draga, točnije u Brseču, Mošćenicama, Mošćeničkoj Dragi i Kraju, na tako malom prostoru, razvijen je spomenuti književni turizam koji postaje jedna od najsnažnijih atrakcijskih osnova turizma destinacije. Tri književnika koji su rođeni i djelovali na ovom prostoru zaslužuju posebnu pažnju jer za vrijeme njihovih života ova općina zapravo započinje svoju turističku sudbinu. Eugen Kumičić najstariji je predstavnik „književnog trokuta Općine Mošćeničke Drage“ i nije doživio turističke početke ove destinacije, međutim Rikard Katalinić *Jeretov* i Viktor Car Emin jesu i to zato što su živjeli i stvarali između dva rata kada se Mošćenička Draga polako počinje pretvarati iz ribarskog u turističko mjesto. Gradnja mondenih vila i šetnica u tom razdoblju dokaz je da se Mošćenička Draga kretala prema turizmu i to onim višim oblicima, „turizmu klase“, s obzirom da su prve vile gradile aristokratske obitelji iz Rijeke i tu provodile svoje godišnje odmore. Možemo potvrditi da su Rikard Katalinić *Jeretov* i Viktor Car Emin bili svjedoci početaka turizma Mošćeničke Drage, a nisu ni slutili da

će njihovi životi i njihova djela danas biti jedan od glavnih pokretača kulturnog i književnog turizma Općine Mošćenička Draga.

Bogata povijesna i umjetnička baština Mošćeničke Drage i okolice na neki je način „uvjetovala“ osmišljavanje i realizaciju Ekomuzeja Mošćenička Draga koji kroz interpretacijske centre sadrži materijalnu i nematerijalnu baštinu tri književnika koji su obilježili pjesničku i proznu prošlost ove obale. Književna scena Općine Mošćenička Draga tri su literata i određena prednost je da svaki spada u jedan od lokaliteta općine, pa tako Viktora Cara Emina smještamo u Kraj, Rikarda Katalinića *Jeretova* u M. Dragu, a Eugena Kumičića u Brseč. Oko navedenih literata stvorene su manifestacije i festivali, stoga se njihovi životi i djela uspješno interpretiraju i prikazuju mnogobrojnim posjetiteljima ove turističke destinacije, poglavito turistima kojima se tematika nastoji približiti na stranim jezicima. Mošćenička Draga jest destinacija posebnih oblika turizma, posebno književnog koji se „konzumira“ u predsezoni i posezoni s obzirom da se manifestacije obilježavaju u rano proljeće ili kasnu jesen. Time se nastoji produžiti turistička sezona, odnosno obilježiti njen početak i kraj književnim događanjima i posjetima njihovim rodnim kućama ili interpretacijskim centrima. Upravo se kroz rodnu kuću Eugena Kumičića, manifestaciju, odnosno festival posvećenom Rikardu Kataliniću *Jeretovu*, memorijalni centar posvećen Viktoru Caru Eminu u Kraju i njegovoj rodnoj kući, mogu prepoznati književni resursi ove općine. „Povratkom“ trojice književnika njihovom zavičaju kroz realizaciju interpretacijskih centara i osmišljavanje manifestacija u vidu turističke ponude, vrednuje se destinacija i približava selektivnim oblicima turizma. Drugim riječima, kroz „oživljavanje“ svega što je vezano za navedene književnike zapravo se konkretno radi na identitetu lokalnih zajednica koje se kroz živote i djela literata zapravo identificiraju. Manifestacije pak, koje su tematski vezane za književnike destinacije i održavane su na konkretnim mjestima na kojima su književnici djelovali ili živjeli, stvaraju realna mjesta sjećanja na književnike i tako oblikuju društvene i kulturne svjetove udruga povezanih uz književni turizam općine. I ono što je u turizmu današnjice možda najvažnije, kazivanja, odnosno interpretacije života i djela književnika turistima, posve su specifične, više intimnije nego masovnije, osobnije nego kolektivnije, jednom riječju originalne i suvremene, prilagođene vremenu u kojem živimo.

Književni turizam Općine Mošćenička Draga rapidno se razvija već desetak godina i to najprije kroz istraživanje i prikupljanje dokumentacije, realizacijom manifestacija i festivala, oživljavanjem povijesti i jačanjem književnog identiteta zajednice, a potom i materijalnom realizacijom interpretacijskih centara. Centri koji su obnovljeni, odnosno izgrađeni, ne vežu se

samo na književnike, već i na jezik, pismo, mitologiju, statute i zakone. Tako književni turizam Općine Mošćenička Draga počiva naravno na tri velika imena kojima je ovaj rad i posvećen, no i na glagoljici koja je prisutna u Mošćeničkom zakonu i statutu te je otisnuta na mnogim spomenicima Mošćenica i Brseča, te nastavno na staroslavenskoj mitologiji gdje se povijesnim istraživanjem lociralo prisustvo Slavena na ovom području te se, s obzirom da materijalnih dokaza nije bilo, lingvistički dokazalo da se u staroslavenskom selu Trebišće prakticirala poganska vjera naših predaka.

Književne potencijale Mošćeničke Drage ne možemo usporediti s Ivaninom kućom bajki u Ogulinu ili sa Kulturnim centrom A.G. Matoša u Tovarniku, a još manje sa glasovitim književnim svjetskim destinacijama kao što su primjerice talijanska Verona (Romeo i Julia), kolumbijski Macondo (Marquez), talijanska Arqua Petrarca (Petrarca) i Dublin (James Joyce), no možemo zaključiti da su veliki koraci napravljeni samim buđenjem mjesta sjećanja na književnike no i gradnjom muzeja, odnosno interpretacijskih centara kao mjestima susreta lokalne zajednice, umjetnika, književnika, istraživača i turista. Mošćenička Draga je možda jedina mala općina koja na tako malom prostoru baštini tri velika književna imena i cjelokupnu povijest čiji su materijalni i nematerijalni ostaci obvezali institucije, udruge i druge organizacije da se destinacija oživi i uspješno pretoči u turistički proizvod. Naravno da je za sve ključno vrijeme i novac.

Općina M. Draga se može pohvaliti vrlo uspješnim povlačenjem sredstava za obnovu kulturne baštine iz EU i nacionalnih fondova putem natječaja u kulturi i turizmu. Obnovom, revitalizacijom, oživljavanjem i interpolacijom kulture i povijesti u suvremeni umjetnički izričaj u svrhu turizma, destinacija se polako brendirala i stvorila svoj imidž pa se često Općina Mošćenička Draga „čuje“ i odvojeno od Opatijske rivijere (kojoj povijesno pripada) jer je svojom specifičnošću kulturne i književne ponude napravila znakoviti iskorak. Budućnost književnog turizma joj je zajamčena, a na lokalnoj zajednici je veliki izazov kako od Općine Mošćenička Draga stvoriti možda najveći centar književnog turizma u Hrvatskoj. Preduvjeti za ostvarenje tog sna svakako postoje.

Slika 22.: Fotografija M. Draga iz 1920 god.

Izvor: Arhiva Anton Papp

LITERATURA

Knjige

1. Anić, V. (2004.) *Rječnik hrvatskog jezika*, Novi Liber, Zagreb
2. Augustinčić, T. (2023.) *Mošćenički zbornik 7, Rodne kuće i omiljeni žal: društveno sjećanje na književnike u Brseču, Mošćeničkoj Dragi i Kraju*, KČS M. Draga
3. Belaj, V.(2006.) *Mit u prostoru/Myths in Landscape*, Mošćenički zbornik br. 3, KČS M. Draga
4. Bevanda, V., Gržinić, J. (2014.) *Suvremeni trendovi u turizmu*, Sveučilište J. Dobrile u Puli
5. Draženović M., Smrekar A. (2020.) *Priručnik za interpretaciju baštine*, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Ljubljana, Slovenija
6. Dujmović, M. (2014.) *Kultura turizma*, Pula, Tiskara Zelina d.d.
7. Đukić - Dojčinović, V. (2005.) *Kulturni turizam - Menadžment i razvojne strategije*, Clio, Beograd
8. Gržinić, J. (2018.) *Turizam i razvoj – rasprava o globalnim izazovima*, Sveučilište J. Dobrile u Puli
9. Gržinić, J. (2019.) *Uvod u turizam – povijest, razvoj, perspektive*, Sveučilište J. Dobrile u Puli
10. Hendrix, H. (2009.) *Literary Tourism and Nineteenth-Century Culture / From Early Modern to Romantic Literary Tourism: A Diachronical Perspective*, Palgrave Macmillan UK

11. Herbert, D. (2001.) *Annals of Tourism Research*, vol. 28, no. 2, *Literary places, tourism and the heritage experience*, Elsevier Science Ltd., Swansea UK
12. Jelčić, D.(2010.) *Zbornik radova, Eugen Kumičić – sto godina poslije*, Udruga Jenio Sisolski, Brseč
13. Jelčić, D.(2016.) *Zbornik radova, Viktor Car Emin 1870. – 1963.*, Udruga Jenio Sisolski, Brseč / KČS M. Draga
14. Juraga, M. (2016.) *Zbornik radova, Viktor Car Emin, Ostavština Viktora Cara Emina u Zavičajnoj zbirci Gradske knjižnice i čitaonice „ Viktor Car Emin“ Opatija*, Udruga Jenio Sisolski, Brseč / KČS M. Draga
15. Katičić, R.(2006.) *Perunovo svetište nad Mošćenicama u svjetlu toponimije i topografije*, Mošćenički zbornik br. 3, KČS M. Draga
16. Kušen, E. (2002). *Turistička atrakcijska osnova*, Institut za turizam, Zagreb
17. Maggi, F. (2000.) *Ecomuseums in Europe*, Istituto ricerche economico-sociali del Piemonte, Torino, Italy
18. Margetić, L. (2012.) *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru*, Nakladni zavod Globus / Naklada Kvarner / Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka
19. Mileusnić, R. (2006.) *U potrazi za književnom baštinom u hrvatskim muzejima*, Muzeologija, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb
20. Montfort, J.M., Varine, H.(1996.) *Ville, culture et développement*, BBF, Paris, France

21. Plenković, M. (2003.) *Komunikologija masovnih medija*, Zagreb, Barbat
22. Richards B. (1997.) *Marketing turističkih atrakcija, festivala, posebnih događanja*, Solomun, Zagreb
23. Srdoč-Konestra, I.(2016.) *Zbornik radova, Viktor Car Emin*, Udruga Jenio Sisolski, Brseč / KČS M. Draga
24. Strčić, P.(2016.) *Zbornik radova, Viktor Car Emin*, Udruga Jenio Sisolski, Brseč / KČS M. Draga
23. Velčić, V. (2006.) *Mošćenički zbornik 3*, KČS M. Draga
24. Vinšćak, T.(2006.) *Perun i Trebišća nad Mošćenicama, recentna etnološka istraživanja*, Mošćenički zbornik br. 3, KČS M. Draga
25. Vrtiprah, V. (2006.) *Kulturni resursi kao činitelj turističke ponude u 21.st.*, Ekonomska misao praksa, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik
26. Urry, J. (1990.) *The consumption of tourism*, Sage Publications Ltd., London UK
27. Watson, N.(2006.) *The Literary Tourist*, Palgrave Macmillan UK

Znanstveni članci, strateški dokumenti, razvojni planovi, katalozi

1. Ekonomski institut (2015.) *Mapiranje kreativnih i kulturnih industrija u Republici Hrvatskoj*, Zagreb
2. Frangeš, G. (2018.) *Krovni Interpretacijski plan Ekomuzeja Mošćenička Draga*, Rijeka
3. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (2017.) *Znanstveni kolokvij: Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa*, Knjižnica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
4. PUR (2015.) *Strategija razvoja Općine M. Draga*, Općina M. Draga

5. Ratković, L. (2012.) *Ekomuzej Mošćenička Draga, Akcijski plan*, Muze d.o.o. Zagreb
6. Ratković, L. (2012.) *Ekomuzej Mošćenička Draga, Strateški plan*, Muze d.o.o. Zagreb
7. Ratković, L. (2022.) *Kuća stabla svijeta*, Muze d.o.o. Zagreb
8. Rudan, E., Staraj, R.(2007.) *Katalog TZ M. Draga, M. Draga*
9. Srdoč-Konestra, I. (2001.) *Znanstveni članak: Autobiografski zapisi Viktora Cara Emina, Fluminensia*

Internet izvori

1. Actualidadliteratura.hr: *Književna mjesta*
<https://www.actualidadliteratura.com/hr/turizam-i-knjige-6-knji%C5%BEevnih-mjesta-koja-mo%C5%BEete-posjetiti>
2. Blog.hsmuzej.hr: *Hrvatski školski muzej*
<https://blog.hsmuzej.hr/2021/01/26/naj-naj-u-arhivskoj-zbirci-hrvatskog-skolskog-muzeja>
3. Bloomsdayfestival.ie: *Bloomsday Festival*
<http://www.bloomsdayfestival.ie/about>
4. Cib.uniri.hr: *Revitalizacija kulturne industrijske baštine*
<https://cib.uniri.hr/revitalizacija-kulturne-i-industrijske-bastine>
5. Cimerfrac.hr: *Književni turizam*
<https://www.cimerfrac.hr/knjizevni-turizam>
6. Cultura10.hr: *Književni turizam*
<https://www.cultura10.com/hr/mjesta-za-bavljenje-knji%C5%BEevnim-turizmom>
7. Enciklopedija.hr: *Austen Jane*
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/austen-jane#clanak>

8. Enciklopedija.hr: *Kumičić, Eugen*
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34604>
9. Glas-slavonije.hr: *Kulturna baština*
<https://glas-slavonije.hr/477802/11/Pogled-u-kulturnu-bastinu-nije-samo-nostalgija-nego-i-zarada>
10. Greatspatownsofeurope.eu: *Great Spa*
<https://www.greatspatownsofeurope.eu>
11. Kreativni gradovi Hrvatske: *O projektu*
<http://kreativnigradovi.net/kreativni-gradovi-hrvatske>
12. Istrapedia.hr: *Katalinić Jeretov, Rikard*
<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1385/katalinic-jeretov-rikard>
13. Ivaninakucabajke.hr: *Ivanina kuća bajke*
<https://www.ivaninakucabajke.hr/hr/ivanina-kuca-bajke/postanak-i-razvoj>
14. Iztg.hr: *Institut za turizam, Katedra za turizam Ekonomskog fakulteta Zagreb i Institut za turizam: Tomas Kulturni turizam 2008.* <https://www.iztg.hr>
15. Kvarner.hr: *Turistička zajednica Kvarnera - Turizam*
<https://www.kvarner.hr/turizam>
16. Muze.hr: *Kulturni centar u Tovarniku*
<https://muze.hr/projekti/kuca-a-g-matosa-kulturni-centar-u-tovarniku>
17. Mvinfo.hr: *Skandinavski krimić*
<https://mvinfo.hr/clanak/zlocin-na-sjeveru-o-popularnosti-skandinavskih-krimica>
18. Registar.kulturnadobra.hr: *Kulturna dobra*
<https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-2733>

19. Rijeka.hr: *Javne potrebe u kulturi*

<https://www.rijeka.hr/teme-za-gradane/kultura-2/javne-potrebe-kulturi/normativ-sufinanciranja-programa/nakladnicka-djelatnost>

20. Sciencedirect.com: *Literary places*

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160738300000487>

21. Storyboardthat.hr: *Žene u književnosti*

<https://www.storyboardthat.com/hr/biography/jane-austen>

22. Turistplus.hr: *Znamenitosti na svijetu*

<https://turistplus.hr/najbolje-znamenitosti-na-svijetu>

POPIS SLIKA

- Slika 1: *Škropionica za blagoslovljenu vodu
s otisnutom glagoljicom– crkvica Sv. Petra u M. Dragi*
- Slika 2: *Grb Općine- Sv. Andrija Apostol*
- Slika 3: *Scena iz književne predstave Pučkog teatra Perunika
u prirodnom okruženju na Trebišću – M. Draga*
- Slika 4: *Književna predstava Kandalora u Mošćenicama temeljena
na zapisima Mošćeničkog zakona/statuta iz 17.st.*
- Slika 5.: *Književni dani SIPAR*
- Slika 6.: *Villa Dalibor – Opatija, mjesto života i rada
književnika Viktora Cara Emina*
- Slika 7.: *„Julijin balkon“ u Veroni, atrakcija književnog turizma*
- Slika 8.: *Prizor iz Ivaninine kuće bajke, Centar za posjetitelje u Ogulinu*
- Slika 9.: *Prizor iz Kuće A.G. Matoš u Tovarniku*
- Slika 10.: *Veliki lječilišni gradovi Europe – Great Spa towns of Europe – termalne oaze
mnogih poznatih književnika i umjetnika*
- Slika 11.: *Eugen Kumičić, Viktor Car Emin i Rikard Katalinić Jeretov*
- Slika 12.: *Spomen ploča i rodna kuća Eugena Kumičića u Brseču*
- Slika 13.: *Pjesma “Sipar” Rikarda Katalinića Jeretova
na istoimenoj plaži u M. Dragi*
- Slika 14. *Pjesma „U Spomen Kumičiću“ Rikarda Katalinića Jeretova*

Slika 15.: *Okrugli stol o Viktoru Caru Eminu u Kraju*

Slika 16.: *Spomen ploča Viktor Car Emin u Kraju*

Slika 17.: *Faksimil Mošćeničkog zakona iz 1637.god.*

Slika 18.: *Interpretacijski centar Kuća stabla svijeta u Trebišću*

Slika 19.: *SWOT analiza 1*

Slika 20.: *SWOT analiza 2*

Slika 21.: *Spomen ploča Ivi Andriću na plaži Sipar u M. Dragi*

Slika 22.: *Fotografija M. Draga iz 1920 god*

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se razvojem kulturnog i književnog turizma na primjeru Općine Mošćenička Draga. Za potrebe pisanja ovog rada korištena je stručna i druga literatura vezana za navedeno područje, posebice službeni dokumenti koji sadrže sve potrebne analize, povijesne podatke i druge informacije korisne za kreiranje ovog djela. U radu se u velikoj mjeri pristupilo metodi analize i sinteze, deskripcije, te studije slučaja. Svrha rada je detaljno objasniti književnu baštinu Općine Mošćenička Draga, prikazati je kroz nišu posebnih oblika turizma, kao atrakcijsku osnovu kulturnog turizma, dokazati na „živim“ primjerima da je kulturni i književni turizam zapravo budućnost opstanka turizma destinacije i funkcionalnost cjelogodišnjeg turizma. Potvrđena hipoteza rada glasi: Kulturna i književna baština Općine Mošćenička Draga kroz život i djelo Eugena Kumičića, Viktora Cara Emina i Rikarda Katalinića *Jeretova*, kulturna je i tradicijska poveznica stanovnika sa bogatom književnom poviješću, svojevrsna atrakcijska osnova u kulturnom turizmu te snažni pečat identiteta ovog područja.

Kao „živi primjer“ održivog upravljanja kulturnim i prirodnim resursima u turizmu je Općina Mošćenička Draga, već neko vrijeme usmjerena prema selektivnim oblicima turizma. Upravo je Ekomuzej Mošćenička Draga u svom Akcijskom i Strateškom planu odredio turistički razvoj ove općine koji se temelji na bogatoj kulturnoj, književnoj (Eugen Kumičić, Viktor Car Emin, Rikard Katalinić - Jeretov), povijesnoj i prirodnoj baštini. Kao aktualni primjeri održivog upravljanja kulturnim i prirodnim resursima u turizmu stari su gradovi Mošćenice i Brseč, ribarsko i pomorska sastavnica Mošćenička Draga, a prirodni, no i povijesni potencijali leže na obroncima Učke, točnije ispod brda Perun gdje se unazad desetak godina realizirala „Mitsko-povijesna staza Trebišće – Perun“, kao idealan spoj povijesti, književnosti i prirode. Naša je zadaća oplemeniti kulturnu i povijesnu baštinu, formirati još više zaštićenih prirodnih područja, uključiti lokalno stanovništvo u turističku ponudu destinacije. Sinergija turista koji odabiru ovu vrstu turizma, lokalnog stanovništva koje istu nudi kao svoj proizvod, te turističkih institucija koje potiču takav razvoj, ključ je budućnosti hrvatskog turizma. Općina Mošćenička Draga primjer je kako književno - povijesnu baštinu pretvoriti u snažan i prepoznatljiv turizam posebnih interesa.

ABSTRACT

This research deals with the development of cultural and literary tourism on the example of the Municipality of Mošćenička Draga. For the purposes of writing this research document, professional and other literature related to the mentioned area was used, especially official documents that contain all the necessary analyses, historical data and other information useful for the creation of this document. In the research, the method of analysis and synthesis, description and case study was largely approached. The purpose of the research is to explain in detail the literary heritage of the Municipality of Mošćenička Draga, to present it through the spectrum of special forms of tourism, as an attractive basis of cultural tourism, to prove with "living" examples that cultural and literary tourism is actually the future of destination tourism and the functionality of year-round tourism. The hypothesis of the research document: The cultural and literary heritage of the Municipality of Mošćenička Draga through the life and work of Eugen Kumičić, Viktor Car Emin and Rikard Katalinić *Jeretov*, is a cultural and traditional link of the inhabitants with a rich literary history, a kind of attraction base in cultural tourism and a strong seal of the identity of this area.

As a "living example" of sustainable management of cultural and natural resources in tourism is the Municipality of Mošćenička Draga, which has been focused on selective forms of tourism for some time. In its Action and Strategic plan, Ecomuseum Mošćenička Draga determined the tourism development of this municipality, which is based on a rich cultural, literary (Kumičić, Emin, Katalinić *Jeretov*), historical and natural heritage. Current examples of sustainable management of cultural and natural resources in tourism are the old towns of Mošćenice and Brseč, the fishing and maritime component of Mošćenička Draga, and the natural and historical potentials lie on the slopes of Učka, more precisely under the Perun hill, on the mythical - historical Trebišće - Perun trail, as an ideal combination of history, literature and nature that becomes a realizable tourist product. Our task is to enrich the cultural and historical heritage, to form even more protected natural areas, to include the local population in the tourist offer of the destination. The synergy of tourists who choose this type of tourism, local residents who offer it as their product and tourist institutions that encourage such development, is the key for the future of Croatian tourism. The Municipality of Mošćenička Draga is an example of how to turn literary and historical heritage into strong and recognizable special interest tourism.

